

הישיבה המאיתיים וחמש (ר"ה)

ביום ל' בסיוון התשנ"ב (1 ביולי 1992), בשעה 3.00 אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים הגב' ש' הראבן וה"ה א' אבנר, ש' אברמסון, ע' אורנג, ש' אירמאי, א' אמיר, י' בלאו (יו"ר), ז' בן-חיים, מ' בר-אשר, א' ברוידא, ג' גולדנברג, א' טל, ד' טנא, י' יהלום, י' ייבין, א' מגד, ש' מורג, א' מירסקי, א' פורת, גב"ע צרפתי מ"צ קדרי וי' רצהבי;
החברים-היועצים הגב' ש' בהט וה"ה י' זוסמן, א' חזן, י' מנצור, ר' סיוון ומ' עסיס;
המנהל הכללי, הא' נ' אפרתי; עובדי האקדמיה הגב' א' גולדנברג, וי' הבר והא' י' עופר וא' שפירא.
בני משפחות אורבך ופולוצקי.

סדר היום: א. להערכת פועלם של הא' א"א אורבך וחי' פולוצקי
ב. דיון על הלעז בלשון העברית

א.

הא' בלאו: מר עסיס יישא דברים על פועלו הספרותי של פרופ' א"א אורבך ז"ל. בבקשה.

הא' עסיס:

לזכרו של פרופ' אורבך ז"ל

מפעלו הספרותי של מורי המנוח פרופ' א"א אורבך ז"ל נחלק בעיקרו לשתי מחלקות, דברי מחקר ודברי הגות. ב"דברי מחקר" מתכוון אני לשלושת ספריו הגדולים, בעלי התוספות, חז"ל – פרקי אמונות ודעות, ההלכה – מקורותיה והתפתחותה, למהדורות המדעיות של ערוגת הבושם ושל פתרון תורה, וכן למאמרים הרבים שכתב, שעשרים ושמונה מהם כינס בספרו מעולמם של חכמים. ואילו ב"דברי הגות" הכוונה היא לשני הקבצים על יהדות וחינוך, על ציונות ויהדות, הכוללים מאמרים והרצאות על הנושאים האלה.

ונפתח בספרו הראשון, שהוא הגדול מכולם: בעלי התוספות.

הספר הזה יצא למעשה בשלוש מהדורות עיקריות. המהדורה הראשונה היא מחברת בגרמנית בת 67 עמודים בשם *Die Entstehung und Redaktion unserer Tossafot* (= על ההתהוות והעריכה של התוספות שלנו), שנדפסה בברסלאו ב-1937. וכבר העיר אפשטיין בביקורתו למחברת זו: "מקצוע התוספות הוא, גם מן הצד הספרותי, קרקע בתולה" (מחקרים בספרות התלמוד ובמשניות, חלק ב, כרך ב, ירושלים תשמ"ה, עמ' 940). הווי אומר שהייתה כאן פריצה רצינית, חלוצית, לתחום מחקר תלמודי שקשה להפריז בחשיבותו.

המהדורה השנייה היא הספר בעלי התוספות שיצא לאור כעבור י"ח שנה, בשנת תשט"ו. פרופ' אורבך מעיר שם בהקדמתו מראש חודש אלול תשי"ד: "התחלתי לעסוק בחיבור זה לפני 22 שנה בקירוב... מאז ועד היום הזה... לא פסקתי מלטפל בענייניו של חיבור זה, אפילו בשעה שעיקר עיסוקי היה בתחומים אחרים" (עמ' 6).

המהדורה השלישית היא זו שיצאה כ"ה שנה אחרי כן, בשנת תש"ם. במהדורה זו, הכוללת כבר שני כרכים ומשתרעת על 770 עמודים, הורחבו סעיפים ישנים, נוספו סעיפים חדשים רבים וכן שני פרקים חדשים: פרק י - בני הדור באנגליה, ופרק ט"ז - ספחי התוספות: גליונות, קונטרסים ותוספות גורניש. כמו כן נספחה לספר ביבליוגרפיה רחבת היקף, שכן, כדברי ההקדמה למהדורה זו: "נתפרסמו בינתיים עשרות ספרים ומחקרים העוסקים בענייניו של החיבור" (עמ' 11).

בספר הזה מגולל פרופ' אורבך את תולדות חייהם ואת יצירותיהם של בעלי התוספות לדורותיהם, מראשית המאה הי"ב ועד לחיבורי האחרונים בני המאה הט"ו. וכך הוא מוליך אותנו מבעלי התוספות הראשונים בצרפת ובאשכנז, כגון רבנו תם ותלמידיו, ר' יצחק בן שמואל בן אחותו של רבנו תם, ר' שמשון משנץ, עד החותמים והעורכים: רבנו פרץ, ר' אליעזר מטוך והרא"ש, ועד בעלי תוספות גורניש.

אבל לא רק קובצי התוספות למיניהם זוכים לדיון בספר זה, אלא גם חיבוריהם האחרים של בעלי התוספות. וכך נידונים בין היתר ספר יראים לר' אליעזר ממיץ, יחוסי תנאים ואמוראים לר' יהודה ברבי קלונימוס, הראב"ה, אור זרוע, הסמ"ג ועוד.

חשוב הוא במיוחד הפרק השלושה עשר, 'התוספות שלנו: זמן עריכתן ומקורותיהן'. שכן, כפי שכבר העיר בתחילת הספר: "בשם תוספות מציינים כעת את התוספות הנדפסות עם הגמרא, אולם עלינו לדעת כי לפנינו רק מבחר מתוך ספרות גדולה ורחבה הרבה יותר, ובהמשך דברינו נראה כי היו - וגם ישנן - תוספות שונות" (עמ' 21).

ואמנם, התוספות שלנו נבחרו באופן מקרי על ידי המדפיסים ר' יהושע שלמה ובן אחיו ר' גרשון שונצינו, מתוך כתבי-יד שהודמנו לפנייהם, שהיו שייכים לבתי מדרש שונים. לכן עושה פרופ' אורבך בפרק זה לבירור 'מקורותיהן של התוספות הנדפסות ולקביעת זמני עריכתן, ולפרקים גם... לזהות את שמותיהם של העורכים" (עמ' 600).

לא פחות מעניין הוא הפרק הארבעה-עשר המוקדש בעיקר לדרכם של בעלי התוספות בפירוש התלמוד ובפסק ההלכה. הוא עומד בו, בין היתר, על שיטת השוואת המקורות, שהיא נקודה מרכזית אצל בעלי התוספות, על יחסם לירושלמי, על כללי התלמוד שהסיקו ועוד.

אלה הם מקצת ענייניו של הספר הגדול הזה, שעסק בו פרופ' אורבך קרוב לחמישים שנה. זה הוא כיום המבוא המרכזי לתורתם של בעלי התוספות. בהרצאתו השוטפת והצלולה, בהיקפו, במלומדות הרחבה והעמוקה העומדת מאחריו, הוא ספר מאלף ומענג עד לאחת.

ואמנם הספר נתקבל בהתלהבות מרובה על ידי החוקרים. כתב אחד המבקרים הגדולים עם הופעת המהדורה העברית הראשונה שהופעת הספר "תצוין בדין כמאורע בחקר תולדות ההלכה המאוחרת... שלמות הסיכום של הישגי המדע בנושא הנידון יעשו את החיבור לאחד מספרי היסוד במדעי היהדות, שייזקקו לו כל העוסקים בחקר ימי הביניים, מצד ההיסטורי או ההלכתי" (י' כץ, קרית ספר לא [תשט"ז], עמ' 9). ולהלן הוא מביע את התקווה "שהוא ייתן נקודת מוצא חדשה למחקר – עד שלא רק הישגיו אלא כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש מעתה בתחומו ייזקף במידה לא קטנה לזכותו" (שם, עמ' 16).

ואחר כתב: "ספר גדול זה... ייהפך בלי ספק לאחד מספרי היסוד והמופת בשטח ההיסטוריוגרפיה של ימי הביניים ובפרט של תולדות הספרות ההלכית. הוא מגלה חריצות ודייקנות, בקיאות מופלגת, שליטה ריבונית בכל מכמני ההלכה, ועל הכול: אהבה ומסירות – המניע הנפשי העיקרי להתמדתו העצומה" (י' טברסקי, תרביץ כו [תשי"ז], עמ' 218). ולהלן: "עם הופעתו קנה לו הספר שביטה בעולם התורני והמדעי, ושום רוח, מצויה או בלתי-מצויה, לא תעקור אותו" (שם, עמ' 227).

החיבור הגדול השני שאתייחס אליו כאן הוא ספרו השלישי, חז"ל – פרקי אמונות ודעות. הוא נתפרסם לראשונה בשנת תשכ"ט, ובתוך עשר שנים זכה לארבע מהדורות וכן לתרגום אנגלי.

בשבעה עשר פרקי הספר ישנם מחקרים על הגותם של חז"ל בנושאים שונים: הבריאה, ההשגחה, טבע האדם, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, עם ישראל וחכמיו ועוד. ואמנם כך יאה, שהרי הצגת שיטה פילוסופית כוללת של חז"ל אינה בת ביצוע מחמת ריבוי הנושאים, חילוקי הדעות המרובים ושפעת המקורות.

חשוב כאן להדגיש את המתודה של המחקר כפי שהציגה פרופ' אורבך בפרק הראשון. בניגוד לחוקרים אחרים, אין כאן היסחפות אחרי משאלות הלב עד כדי יצירת תדמיות אידאליות של העבר שאין להן כלום עם העובדות או הצגת היהדות כמשהו מודרני היכול לענות על בעיות השעה. אין כאן לא אפולוגטיקה, לא התחנפות ולא גנבת דעת. אין כאן ראייה סטטית חד-צדדית של האמונות והדעות של חז"ל או קביעה מלאכותית של גבולות המחקר מבחינה כרונולוגית או מבחינת המקורות. אלא יש כאן ראייה מפוכחת מאוד, ביקורתית, פילולוגית-היסטורית, הצמודה למקורות והמשתדלת לתאר את הדברים כפי שהיו, לא כפי שהיינו רוצים לראות אותם. יש כאן ראייה סינתטית הצופה בדינמיקה של התהליכים, המבחינה בשלבים השונים בהתפתחותן של האמונות והדעות, והרואה את גיבושה של היהדות כפרי מאבק איתנים של זרמים שונים, על הרבגוניות שלהם ועל הסתירות שביניהם. משום כך שואב כאן פרופ' אורבך מלוא חופניים מכל המקורות העומדים לרשות החוקר, לא רק מהמקורת הפנימיים אלא גם מהספרים החיצוניים, מגילות

ים המלח, הספרות ההלניסטית, האונוגליונים, כתבי אבות הכנסייה ועוד. וכדברי המבקר: "זוהי אחת הזכויות של המחבר, שהוא מוציא את מחשבת חז"ל מן בידודה ובודקה על הרקע הרחב של תולדות הרוח" (ז' פלק, קרית ספר מזו [תשל"א], עמ' 19). ועל חשיבותו הכללית של הספר כתב אותו מבקר: "הרי חיבורו ישמש מכאן ואילך סיכום ונקודת מוצא לדיון בכל אחד מהנושאים הרבים הנדונים בו" (שם, עמ' 16).

עד כאן לדברי המחקר ומכאן לדברי ההגות. הקובץ על יהדות וחינוך (ירושלים תשכ"ז) כולל מאמרים והרצאות על ענייני חינוך והוראה. יש כאן השקפת עולם שלמה על האידיאל החינוכי הרצוי מבחינה דתית ועל יישומו של אידיאל זה הלכה למעשה בהוראת התלמוד בבתי הספר, וכן בהוראת מדעי היהדות באוניברסיטה.

אבל לא רק לחינוך תורני מדעי זה ניתנה דעתו של פרופ' אורבך, אלא גם לחינוכו הכללי של האזרח, דהיינו כיצד ניתן לשאוב מתוך המקורות הנחיה והכוונה לשם גידולו של אזרח טוב במדינה דמוקרטית, זה שאיכפת לו מהנעשה בה והתורם לעיצובה של החברה שבה הוא חי.

משנתו זו מבוססת על הכרה עמוקה ומפוכחת של המציאות. כדבריו, "אנו חיים ועובדים בחברה יהודית חופשית ויוצרת, המלאה בעיות, תעיות ותהיות כרימון, חברה שדפוסי החברה והרוח שבה רופפים והיא נאבקת עדיין על עיצוב דמותה" (עמ' 81).

ובצד התובנה החודרת ישנה כאן מידה עמוקה ויסודית מאוד של ענווה, המכירה במוגבלותו העקרונית של החוקר לעומת המוחלטות של הנביא והרב המטיף. וכך הוא כותב: "מי שעלה על דרך המחקר הביקורתי נעל את הדלת בפני התחשבות מופלגת עם דעות דוגמטיות מסוג זה או אחר, ונותר לנו רק לצעוד בדרך זו ולהרים את תרומתנו מתוך רוח של ענווה וביקורת עצמית פורה ומפרה" (עמ' 89).

וכך הוא רואה את החברה הישראלית שבה הפרט והכלל קרועים בין העבר וההווה. מצד אחד הוא מלא הערכה למרד הציוני החילוני בגולה ולחינוך שניתן לנוער. "אותו חינוך חישל צעירים רבים והביאם לידי ויתור על חיי נוחות והקנה להם מידות עילאיות של הקרבה עצמית, הגינות, עזרה הדדית ודומיהן" (עמ' 52). וכך "מורדים אלה הצילו חלק גדול מעם ישראל מכיליון הגוף, ואת כולו – מהתאבנות, מניוון ומכיליון הרוח. מעשי ההרס שנתלו למלאכת-הבניין, אף הם היו אולי הכרחיים" (עמ' 41).

ומצד שני, הרי אחרי ההישג הגדול של הקמת המדינה, "התרופפותו [של המתח הגבוה שבו חיו ופעלו האנשים] ואפרוריות-החיים פרצו פרצות ביסודות... והחלו מתעוררות שאלות היחיד, שאלות תכלית-החיים, ששוב אינן מתמצות ברעיונות חברתיים ולאומיים" (עמ' 39). ולכן הדור שהקים את המדינה חש "מאוכזב ומרוקן" (עמ' 15).

נמצא, שמצבו הטרגי – בעיני המתבונן המסורתי – של היהודי המודרני, אחרי המשבר הגדול של היהדות בזמננו, עם התפרקותה של החברה היהודית המסורתית ולמרות הקמת המדינה, טעון ריפוי.

משום כך תובע פרופ' אורבך חזרה לשרידי העבר, שהרי הדור "זקוק להם בבואו לעצב את דמות המדינה ומוסדותיה ואת חיי האזרח שבה; הוא זקוק לקנה-מידה להערכת מקומנו

בין הגויים; הוא תוהה על יחסו לגולה בעבר ובהווה" (עמ' 68). ברם, מכיוון שעניין לנו כאן עם עם על הרבגוניות הגדולה שלו, לא עם כת או מפלגה או תנועה מוגדרת, הוא מודע לכך שאין לכפות אחידות מאונס, אלא לקרוא לפתיחות, לסובלנות ולהפריה הדדית. וכך היא דמות המשטר והאזרח הרצויה בעיניו במדינה יהודית: חירות מדינית, שוויון כלכלי ופער קטן בין המעמדות, תודעה קוסמופוליטית ועמדה מדינית ניטרלית. עד כאן לגבי הקובץ על יהדות וחינוך.

ואילו הקובץ על ציונות ויהדות (ירושלים תשמ"ה) כולל מאמרים והרצאות על בעיות השעה, שעודן מרחפות בחלל עולמנו. יש כאן משנה סדורה על ישראל והגולה, עלייה וירידה, דת ומדינה, ההלכה בחברה המודרנית ועוד. משנה זו מאפיינה הם תבונה, פיכחון, סובלנות, אמפטיה, ראיית כלל ישראל והליכה בראש המחנה; ותביעותיה הן הגשמה והקרבה, כאשר היא מעמידה את המדינה במרכז חיי הרוח והמעשה של האומה. מתוך ספר זה הייתי רוצה לקרוא בפניכם שני קטעים. הקטע הראשון על יחסי חילונים ודתיים:

אין בני אדם בעלי השקפות שונות חייבים להסכים ולהגיע לידי פשרנות המטשטשת הבדלים. להיפך, יושר אינטלקטואלי – ואני מוסיף: גם יושר דתי – מאלצים לעתים קרובות להדגיש את ההבדלים בעמדות ואת חילוקי הדעות. אבל גם מנקודות ראות שונות ניתן להגיע לעניינים משותפים, כמו שמירת הלשון, מניעת אלימות, השגת יותר צדק חברתי, סיוע לנזקקים ותמיכה בחלשים ועוד עניינים משותפים המקרבים את הבריות. הקניית ערך הסובלנות ביחסים שבין איש לרעהו, בין חוגים שונים, מפלגות שונות ועדות שונות חייב לתפוש מקום בראש (עמ' 147).

ולבסוף הקטע הבא, מתוך ההרצאה 'על משמעותה הדתית של מדינת ישראל':

הרשו לי לסיים בסיפור יפה. הספר "לקט יושר" של תלמידו של ר' ישראל איסרליין, שהוא כולו ספר הלכות ומנהגים, מסתיים בסיפור נפלא. המחבר מוסר, שהוא שאל את רבו, שקוראים לו לתורה רבנו ישראל בן רבי פתחיה, והמכונה על ידו "הגאון": "הרי אתה זקן מופלג. מדוע אתה כל כך מתגעגע למשיח, הרי כבר אתה עומד למות!" הגאון הזקן ענה לו: "הלוואי ואזכה לראות אותו חצי שעה, ואמות מיד אחר-כך".

יש כאן ביטוי מרוכז לגעגועים למשיח! אותנו מעניינת דווקא התוספת של המחבר: "ולא הייתי רזיז דיי לשאול אותו את טעמו". חושב אני שגם אנחנו לא היינו זריזים דיינו לשאול למשמעותה הדתית של המדינה במשך כ"ה השנים שחלפו. אולי נוכל להיות קצת יותר זריזים בשנים הבאות! (עמ' 355)

דומני, שדבר נאה הוא לסיים בדברים אלה. ואכן, חלום אחד הוא, הוא חלומנו של רבנו פתחיה בן רבי ישראל, הוא חלומנו של מורנו המנוח רבנו אפרים אלימלך אורבך ז"ל, הוא חלומם של כל הדורות: "תקן עולם במלכות שדי".

הא' בלאו: תודה רבה. הא' גדעון גולדנברג יספיד את מורי ורבי יעקב פולוצקי ז"ל. בבקשה.

הא' גולדנברג:

לזכר פרופ' יעקב פולוצקי ז"ל

בני משפחת פולוצקי היקרים, אדוני היו"ר, חברי האקדמיה, אורחים, כמעט שנה חלפה מיום פטירתו של מורנו יעקב פולוצקי, מגדולי הבלשנים בדורותינו, פרופ' למצרית ולבלשנות שמית באוניברסיטה העברית וחבר האקדמיה מראשיתה. פרופ' פולוצקי סבר שיש לציבור עניין בתולדות חייהם של חוקרים ומלומדים במה שנוגע להתפתחות החשיבה המדעית, אבל לא אהב את העיסוק בחייהם הפרטיים, והוא עצמו לא נטה לחשיפת זיכרונות אישיים של סתם. מאחר שההפלגה בדברי הספד כמקובל זרה לדרך התבוננותו בחיים, ראוי לנו כמדומני, בדברים לזכרו, להציב את דמותו מצד אישיותו המדעית-הרעיונית והחינוכית.

יעקב פולוצקי נולד בציריך ביום י"ג בתשרי תרס"ו להורים יוצאי קרים. הוא גדל ולמד בגרמניה ועוד בילדותו נתגלו בו משיכה וכישרון מיוחדים לשפות. בגיל בר מצווה כבר ידע, נוסף על הרוסית שפת אמו ועל לשונות המערב העיקריות, את השפות הקלסיות, ביחוד יוונית, ולמד עברית עתיקה וחדשה בשיעורים בבית ובבית הספר. קרא הרבה ספרות בלשונות שהכיר, ונהג לפקוד את ספריית הקהילה היהודית בברלין לשם לימוד וקריאה בעברית.

בהיותו בן שלוש עשרה שנים גם החל ללמוד בכוחות עצמו מצרית הירוגליפית, ובתעודת הסיום של הגימנסיה אף רשמו מוריו שהוא עתיד להיות אניפטולוג. באוניברסיטת ברלין וגטינגן למד מצרית, שפות שמיות ויוונית מאוחרת, כתב עבודת דוקטור באניפטולוגיה ונתגלגל להיות עובד מחקר במפעל ההדרת תרגום השבעים.

ב-1934 עלה ארצה ונתמנה ללמד מצרית ובלשנות שמית באוניברסיטה העברית, ובה פעל כל ימי חייו. לפני הקמת מדינת ישראל הייתה עבודתו של חוקר ירושלמי במקצועות הללו כרוכה בבדידות רבה, ונדרשו לפולוצקי כוח רצון עז ודבקות נלהבת בעבודה המדעית כדי שיוכל לשקוע בחקירת עניינים כאילו נידחים, אשר דעת הסובבים אותו אינה נתונה להם.

בירושלים פנה פרופ' פולוצקי לעיסוק מעמיק בבלשנות טהורה, ייסד את החוגים למצרית ולבלשנות, העמיד דורות של תלמידים, ושמר יצא בעולם כראש המדברים במחקר הבלשני של המצרית והקופטית ושל השפות השמיות החיות. הכיבודים הרבים אשר זכה בהם כבר נזכרו פעמים אחדות בשנה האחרונה ואין לנו צורך לשוב ולפרטם.

פרופ' יעקב פולוצקי נפטר מן העולם בשבת, ל' באב תשנ"א, מחמת מחלת הגוף, והוא במיטב ערנותו השכלית ובמלוא זיכרונו וכוחו הרוחני. תוארו הרשמי של פולוצקי, פרופ' למצרית ולבלשנות שמית, אין בו כדי ללמד במידה מספקת על היקף פעילותו המדעית ועל

ההיכרות הקרובה שהייתה לו עם כל פרטי הפרטים בכל אחד מתחומי עיסוקו ועם הבעיות הבלשניות העיוניות שבהם ופתרונותיהן האפשריים.

על משהו מכל אלה נוכל ללמוד אפילו מסקירה חטופה בכתובים המצריים מכל התקופות אשר למדם מצעוריו, קרא ועיין ושנה ועיין פעמים רבות; רבים מהם העתיק, פרסם, ניתח ופירש; מתוך רבים מהם יכול לצטט מן הזיכרון; ועל דוגמות שיש בהן תופעות לשוניות שהטרידוהו הרהר בהזדמנויות רבות, גם כאשר לא היו הטקסטים לנגד עיניו.

למערכת הפועל המצרית וליסודות התחביר המצרי ייחד פולוצקי כמה וכמה ממחקריו והם נידונו גם ברבים ממאמרי הביקורת שלו. פרופ' פולוצקי נחשב למעמיד הדקדוק המצרי על בסיס חדש, עד שיש בקרב האגיפטולוגים המכנים בשם 'הדקדוק הפולוצקיאני' את שיטת הדקדוק המצרי המקובלת עליהם.

מחקר הלשון הקופטית עמד תמיד במרכז התעניינותו של פולוצקי. את הטקסטים הקופטיים בכל הלהגים הכיר על בוריים ואת חלקם חקר גם מן הצד הפילולוגי. צורות הפועל בקופטית והמסקנות הנובעות מהבנתן הנכונה לגבי הכרת מבנה המשפט הם עיקר עניינם של שני ספריו הנודעים, המציינים את צעדו הגדול הראשון בבלשנות המצרית ב-1944 ואת סיכום מפעלו המחקרי בתחום זה סמוך לפטירתו.

התרומות הבולטות ביותר של פרופ' פולוצקי לבלשנות השמית הן במחקר השפות החיות. במאמרים לא רבים, ובכמה מאמרי ביקורת חשובים לא פחות, הראה מה אפשר להשיג בעזרת הצירוף של רקע בלשני עשיר, התבוננות מעמיקה, שיטה מעולה והיכרות מכלי ראשון עם החומר, המבוססת על תיעוד רחב. בעזרת כל אלה העלה פולוצקי בכמה מדרגות את רמת המחקר בארמית החדשה ובלהגים הדרומיים כגורגי ואמהרית, ואף הבהיר סוגיות מעניינות בלשונות שמיות דרומיות אחרות, כמו תגריניה ונֶפֶת.

בעיון ממושך ובתיעוד מקיף של חומר לשוני ערבי וטורקי טרח פולוצקי למען השכלתו האישית ולהשכלת תלמידיו, ולא סבר שאת כל אוצרותיו עליו למהר ולפרסם בספרים ובמאמרים. בחיבוריו משוקעת גם בקיאות מפליגה בפילולוגיה של תרגומי כתבי הקודש ובנצרות המזרחית וספרויותיה ביוונית, בקופטית, בערבית, בסורית ובחבשית, וכן ברקע ההיסטורי והכנסייתי של כל אלה.

יסוד תורתו הבלשנית של פרופ' פולוצקי היה ארגון הנתונים הלשוניים מנקודת הראות של הלשון עצמה, לשם פיענוח הצופן המיוחד למבניה של כל שפה ושפה שמוליד תמונת לשון כללית, וכן בניית הכללות מתוך אלה. תרומתו לתורת הלשון הכללית לא באה להרשים ולסנוור עיניים בהברקות לשמן באמצעות יצירת אפנות חדשות, אלא לחלחל אל תוך המעשה המדעי למען העלות את רמתו.

את תחומי המחקר שעסק בהם השתית על בסיס מתודי איתן ועל גישה רעננה ויכולת ארגון והכללה של נתונים במבנה תיאורי משוכלל. אם לא תמיד התפעל מהחידושים הבלשניים המוצעים בשוקי המדע לעתים, היה זה משום שמתוך התעניינותו בתולדות המקצוע הכיר כמה וכמה מן הרעיונות האלה בגלגוליהם הקודמים. הוא גם לא חיבב את "התכונה שיש לכבשים במשותף עם האנשים" – כניסוחו של אחד המסאים האנגלים שאהב לצטטם – דהיינו הנטייה לדבוק בעדר.

את שיטתו אפיינה תשומת הלב המיוחדת לתחביר, לטיפולוגיה ולגיוונים הדיאלקטיים. פולוצקי בא לעסוק בנושאי בלשנות מרובים ושונים זה מזה, לא מתוך נטייה אישית לפזר את מאמציו ולא תמיד לשם מימוש של תכנית שנתקנה מראש. פעמים רבות הנסיבות אשר נעשה בהן המחקר או הצורך לברר דברים עד תומם הם שמסכוהו אל תחומים הגובלים בעניין שעמד בו.

כך, למשל, מתוך עיוניו בצורת הזמנים השניים של הפועל הקופטי נוכח בתבנית התחבירית אשר נוצרת באמצעות צורות אלו, שהיא אנלוגית למשפטים מבוקעים שבלשונות אחרות. ועקב כך שקע בחקירה מפורטת של מבנים דומים באנגלית ובצרפתית, בערבית ובאמהרית, ובמהלך החקירה מצא לנכון לברר את שיטות הניתוח התחבירי ואת המונחים המשמשים בהם לצורך הצגתם של מבנים כאלה.

בבואו לירושלים מצא פולוצקי נזיר אתיופי שידריכו בלשון החבשית. בלימודו עם אותו נזיר נוכח לדעת כי בלשון האמהרית יש עניין מבני וטיפולוגי רב יותר, וראה להתעמק בלשון זו. משביקש לברר סוגיות היסטוריות והשוואתיות שנתקל בהן אגב לימוד האמהרית, מצא שדווקא לשון הגורגי משקפת את דרך התפתחותן של הלשונות הדרום-אתיופיות בצורה מאלפת במיוחד, ולפיכך חיפש ומצא דובר לשון זו, וכך נפתח לו תחום מחקר חדש אשר הוליד חיבויים חשובים ונושא הוראה נוסף.

מתוך חקירת לשון הדיבור הארמית שבפי יהודי זאכו מצא פרופ' פולוצקי לנחון להתעמק בנאו-סורית הספרותית המבוססת על הלהג הנוצרי של העיר אורמי וסביבותיה, אשר היא צורת לשון שנחקרה ראשונה מבין הדיאלקטים של הארמית החדשה. לימודה היסודי של צורת לשון זו הביאה אותו לקריאת רוב כתביו הנאו-סורים של הסופר הפורה פול בג' אשר ממלאים יותר מאלפיים וחמש מאות עמודים בכתב נסטוריאני צפוף. וכשהגיעו לידי פולוצקי ספרים ועיתונים בלשון זו שנדפסו למען האשורים שבברית המועצות באלף-בית החדש הלטיני של שנות השלושים, לא ראה עצמו פטור מלקרוא גם אותם.

אולי דווקא בגלל שאיפתו של פולוצקי אל הדבר השלם לא זיכנו בדקדוק מקיף מפרי עטו לארמית החדשה, אבל הוא סבר לשיטתו שעל יסוד מאתיים עמודים של טקסט אי אפשר לתאר לשון על דקויותיה, שבעיקר למען כדאי הטורח בתיאורה המדעי.

מאמריו על מערכת הפועל הנאו-סורית הם חיבורי מופת לא מעט בזכות יכולתו לבחור את הדוגמות הקולעות ביותר מתוך מבחר גדול. כמעט שאין צורך שאוסיף כי את חקירת אותו האלף-בית החדש שזכרנו עשה פולוצקי עניין לעצמו, בדק את עקרונותיו בספרות הבלשנית הרוסית של התקופה והשווהו לכתוב מאותו הסוג שגובש אז לשמש לשונות אחרות.

חיבוריו המדעיים של פרופ' פולוצקי כתובים בסגנון מלוטש, מטופח וחסכני. ממצאיו נתמכים בדוגמות בהירות המתועדות בקפדנות. הוא נמשך לכתוב מאמרים מחקריים, ולא מצא עניין בהצגת נתונים גולמיים. פולוצקי פיתח לדרגה גבוהה עד כדי אמנות את כתיבת ביקורת הספרים כסוג חשוב של כתיבה מדעית מובהקת. את הוראת התלמידים העריך פרופ' פולוצקי עד מאוד ואהבה אהבה מרובה, והיא הלכה והשתכללה בידו במרוצת

השנים. בשיעוריו פנה גם אל התלמיד המתחיל וציפה ממנו שיבין כאילו היה מלומד בשיעור קומתו-הוא, וגם את עצמו הכין לכל שיעור כמו לדיון מדעי עם עמיתים מהמקצוע. מי שלמד בשיעורים כאלה, זכות גדולה נפלה בחלקו.

עם הרבה דברים בחיים לא הסתדר פולוצקי בקלות. בכמה עניינים של יום יום נתקל לכאורה בקשיים. בדיבורו ניכר כובד כלשהו, ולא תמיד היה לו קל להלוך עם הבריות. אבל בהוראת תלמידים פרה, הרצאותיו שבעל-פה וניסוחיו שבכתב היו משוכללים ומבריקים ומשנתו קב ונקי.

פולוצקי הרבה לקרוא ספרות יפה בלשונות רבות, ובקריאתו נתמזגו לו לשלמות אחת התוכן הספרותי, הרקע הכללי והמבע הלשוני. להתבוננותו בבני אדם היה ממד אינטלקטואלי פילוסופי, אשר השפיע לא מעט על יחסו האישי כלפי זולתו. עבודתו המדעית הסבה לו קורת רוח מרובה וסיפוק כמעט חושני. מחקר הלשון היה בשבילו עניין אשר אין מרתק ממנו.

עברית למד מנעוריו לצד היוונית והמצרית. מתוך הכרה שכלית ראה בשפה העברית את הגרעין והעיקר של הווייתנו הלאומית, כשם שגם על ציונותו העיד שהיא בתודעה יותר משהיא ברגש. פולוצקי היה חבר בכמה אקדמיות בארץ ובעולם. הוא נמנה, כנזכר, עם חברי האקדמיה ללשון העברית מיום ייסודה, י"ב בכסלו תשי"ד, ובעשורה הראשון היה פעיל בה הרבה. בישיבתה הראשונה של האקדמיה נבחר להיות מרכז הוועדה למפעלי מדע וחבר ועדת הארגון והתקנון, ובישיבות האחרות שבשנתיים הראשונות נבחר לשמש יו"ר ועד הפרסומים וחבר ועד הדקדוק והמילון. היה חבר בוועדה לתעתיק, בוועדה לשאלות דקדוק שימושיות ובמערכת המילון ההיסטורי.

אם נאמרו דברים אלו לזכרו של יעקב פולוצקי בסגנון יבש מעט ובלי מילות הפלגה בשבחו של המנוח, הם נאמרו כך מפאת כובד ההרגשה שסלסולי לשון אינם הולמים את אופיו כפי שנחרת בזיכרונו. וממילא מי שמעשים גדולים עומדים לו די לנו לזכור את מעשיו, ואין הוא זקוק לפרקליטי שישבחנו. יהי זכרו ברוך.

ב.

הא' בלאו: חברים יקרים, אנחנו עומדים לקיים כאן דיון על הלעז אשר פשה במקומותינו, מין גנרל דבטה. כולנו יודעים פחות או יותר מה היא האבחנה (דיאגנוזה) לאותה מחלה, אבל יודעים הרבה פחות, אם בכלל, מהו הריפוי (תרפיה) במקרה הזה. יש האומרים שהסיבה העיקרית למה שקרה הוא היעדר אהבה לעברית. יהיו כאלה אשר ינסחו את זה אחרת וידברו על היעדר תרבות במה שנוגע לעברית. ההבדל בין שני הניסוחים איננו גדול במיוחד.

גם לגבי התיאור של מה שקרה לעברית אינני חושב שיש חילוקי דעות: אלו ידגישו יותר את מה שקורה ברחוב, מה שקורה בשווקים; אלו ידגישו יותר את מה שקורה

באוניברסיטאות: שיעורים ניתנים לא עוד בעברית אלא בלעז, ועבודות מחקר (עבודות מוסמך ועבודות דוקטור) נכתבות לא בעברית. בימי הביניים שימשה העברית בדרך כלל בחברה המסורתית כשפת-העל ולשונות הלעז שימשו כלשונות המטבח. והנה כאן העניין התהפך: האנגלית מתחילה לשמש כלשון-על והעברית היא כביכול – חס וחלילה – לשון המטבח. ובכן, אני פותח את הישיבה ונתחיל אפוא בדיון בלעז.

הא' אמיר: למעשה כבר העמידנו הנשיא על עיקרי הבעייתיות של הנושא שאנו עומדים להיכנס אליו. אני הייתי רוצה רק למסור כאן מידע נוסף. חשבנו שהמעמד הזה של היום יהיה קצת מרומם יותר. למה כוונתי? לא חלילה להרכב הנאספים כאן; אלא היה ניסיון לגלגל רעיון שהישיבה הזאת תיערך במשכן נשיאי ישראל בחסותו ובמעמדו של הנשיא ובמעמד נציגי תקשורת, כדי לתת את מלוא התהודה לעובדה שהאקדמיה הזאת, שכל עיסוקה בימים כתקנס בתקנת הלשון לפכיה הקטנים והגדולים, יוצאת למאבק ציבורי על מעמדה ועל תקנתה.

אני מקווה שהדבר הזה עוד יתקיים. הנשיא עסוק עתה באופן אינטנסיבי בהשתתפות בהרכבתה של קואליציה. נוסף על כך אולי הוא גם מעדיף שכנגדו ינהל אתו משא ומתן נשיא של אקדמיה ולא מזכיר או מנכ"ל, ולכן יכול להיות שעכשיו, שנשיאנו עמנו לאחר שחזר ממעופו בחוץ, הדברים יוחשו ויזורזו. אני חושב אפוא שמה שנעשה היום ומה שנגיד היום מן הדין שיישנה וייאמר, לא דווקא בחזרת תוכי, אלא ייאמר מחדש במעמד רם יותר ורב תהודה יותר.

אני גם רוצה להקדים לעצם הפתיחה שלי נושא אחר שלכאורה איננו ממין העניין, אבל דווקא משום שאנו רוצים לדבר על התאזרות לפעילות ולמלחמה מן הראוי לשקול גם אותו. כמו חברים אחרים באקדמיה קיבלתי צרור עצומות חתומות בידי 900 אנשים המוחים על סגירתה של לשכת תל-אביב של האקדמיה. העובדה שחתמו כאן 900 איש, אפשר לומר שהיא מקרית: בוודאי חלק מן החותמים לא ידעו בדיוק על מה הם חותמים, אך כנגד זה אפשר להניח שאילו הרחיבו את מעגל ההחתמות האלה היה קל לאסוף גם אלפי חתימות ולא רק מאות. מתברר שהלשכה בתל אביב היה לה מקום והיה לה צידוק והיה לה חוג לקוחות מעוניין. ואם באמת אנחנו רוצים לעלות על פסים של מאבק ציבורי, חשוב ביותר שבתל אביב אכן תהיה איזו זרוע שהיא, ולו גם של פקיד או פקידה אחת בלבד, שערוכה ועשויה לשמש את המאבק הזה בכל הנוגע לענייני לעז וכיוצא בכך.

לא הובאתי מעולם בסוד הסיבה העמוקה שהניעה את הנהלת האקדמיה להכריע כנגד המשך קיומה של הלשכה בתל-אביב לאחר עשרות שנים שהיא קיימת, לאחר שנים שבהן נאבקו קשה על מציאת מעון לאותה לשכה. אני חושב שנעשה כאן מיקח טעות במידה ידועה. אם יש כאן בעיה תקציבית, מן הראוי לתת את הדעת על תקנתה. אבל לפי דעתי חשוב להביא את זה לדיון מחודש באקדמיה ובהנהלתה כדי להגיע לפתרון חיובי.

עכשיו, לעצם הנושא שלנו היום. אפשר גם לסכם את מה שהקדים ואמר נשיאנו בכך שהלשון נמצאת במצב קולוניאלי. בישראל העצמאית מצבה של הלשון העברית הוא מצב

קולוניאלי יותר משהיה בתקופה שארץ ישראל הייתה תחת שלטון זר במצב קולוניאלי רשמי. יש בנו בעלי זיכרון, ואני חושב שרובנו כאן זוכרים שהייתה פעם תקופה של מנדט ושלטון זר בארץ הזאת, כשהיה צורך להיאבק על אפשרות לשלוח מברק בעברית ולא רק באנגלית. ברור היה שהעדיפות הרשמית, המשפטית, החוקית השלטונית היא ללשון הזרה של הכובש, של השליט הבריטי. אף על פי כן, מבחינת תודעתם של משתמשי העברית ודובריה לא הייתה בכלל הרגשה שאנחנו במצב קולוניאלי.

עכשיו בפועל ממש ברור הוא שיש גברת ויש שפחה, והגבירה היא האנגלית, האנגלו-קסית האמריקנית, והשפחה היא שפת המדינה, שפת האומה. אולי ביטוי עקיף לכך נמצא בעובדה שהשתרש בלשוננו דווקא בשנים האחרונות מין נוסח של הבחנה חושפנית מאוד בין ממשלה לבין ממשל: בתקשורת, בעיתונות, בכל דיווח אחרי ישיבת ממשלה, אנו שומעים תמיד בטלוויזיה ובכלי התקשורת למיניהם כי הממשלה ישבה וחשבה מה שחשבה וסיכמה מה שסיכמה, ועכשיו הכול תלוי במה שיגיד הממשל. יש ממשלה בלשון נקבה, מקומית, פחותה; ויש דבר שהוא זכרי, תקיף, בעל יכולת, בעל סמכות, פוסק חיים ומוות, והוא הממשל האמריקני.

אני חושב שיש פה כמה איברים שקשה להפריד ביניהם: הכפיפות הלשונית והתלות השלטונית, המדינית, הממלכתית והתרבותית הכוללת.

נוסף לאלמנט הזה של מעמד קולוניאלי אני חושב שיפה כאן לדיון שלנו ההשוואה לתחום האקולוגיה. העולם המודרני כולו, ואנחנו איננו יוצאים מכלל זה, סובל מליקויים חמורים באיכות הסביבה. כך הוא באירופה המערבית והמזרחית, כך הוא באמריקה הצפונית, כך בכל ארצות הים התיכון, כך גם אצלנו. ואם אתם עוברים בכבישים אתם מוצאים אחת לכמה עשרות קילומטרים מין שלט קטן שאומר: כאן תחנת ניטור של הרשות לאיכות הסביבה או המשרד לאיכות הסביבה. הניטור תפקידו לקבוע מה אחוז הזיהום באוויר, נניח בקריות ובחיפה, מה מידת הפגיעה באיכות הסביבה במונחים אלה או אחרים באזור זה או אחר, ביום, במועד, בתאריך זה או אחר.

אני חושב שגם בתחום ההווה הלשונית שלנו אנו חיים במצב חמור של זיהום הסביבה הלשונית שבה אנחנו חיים. לצערי אין רשות שתעמיד ניטור לעניין הזה ותודיע לנו שהנה עכשיו בשנת '92 המצב הוא בחמש מעלות חמור יותר או חמור פחות משהיה, למשל, ב-'89. אבל יכול להיות שאחד הדברים הבונים, החיוביים שיכולים לבוא כתוצאה מהיערכות נכונה של האקדמיה ובעלי בריתה האפשריים, היא קביעת מעין סמכות לאיכות הסביבה הלשונית, לניטור הזיהום באיכות הסביבה הלשונית שלנו.

כדוגמה לדרך אקראי לכם משהו שנתפרסם לפני שנים בכמה שורות בכותרת ראשית, שבועון שהיה מופיע בירושלים, תגובה של קורא אחד בשם שאול מגרון מירושלים בעקבות משהו שהופיע תחילה בגיליון קודם של כותרת ראשית:

הארטיקל "מסתמן קס-בק בירושלים" נתן לי אינספיריישן לפואם קצר; קמתי בבוקר מרגיש כמו קינג, אכלתי פנקייק, שתיתי ספרינג; חילקתי דוגלי לדוג ולגור; הדוג ביקש עוד נתתי לו, שור; הלכתי לדאוונטאון, שכרתי לי רכב; בטרבלי-קר

כמובן, וכי מה, אני נייטיב? נכנסתי לפאב, דרינק אחד לא יזיק לי, זו גם הזדמנות לעיין בוויקלי; יש לי פול-טיים ג'וב, התבטלתי כבר די; מחכים לי בדיוגוף סנטר, ביי-ביי; יס, מיניסטר, יס, צריך לג'יסליישן, אחרת נחדל בקרוב להיות ניישן.

החרוזים הנחמדים האלה יכולים לשמש לנו "אינספיריישן" גם לחיזוק או חידוד תחושת הסביבה הלשונית שאנחנו חיים בה. הדברים לא נשתנו מאז פרסום הפזמון הזה לפני שלוש שנים.

ואתן לכם לשם חיזוק דוגמה טרייה שנוגעת גם אליי, מהבוקר הזה. אתמול ראינו אותי בטלפון בנושא הזה שבו אנו דנים היום, כדי לשרד זאת היום בבוקר ברדיו. המגמה שהרגשתי בגישתה של המקליטה או של המראיינת הייתה בהחלט חיובית, אוהדת. אבל לצורך העניין היא מצאה לנכון להוסיף בגמר השיחה הזאת ואמרה: "אם כן זאת הייתה בעיית הלעז. אנחנו כמובן עוד נראה, ימים יגידו אם הלעז יהיה in או out". טוב, זה נאמר בהומור כמובן, זה נחמד מאוד. אבל אני חושב שזה רק מדגים וממחיש עד כמה העברית עצמה צפויה לעמוד בעתיד לא רחוק בפני סימן שאלה אם היא עצמה in או out.

עכשיו לגופו של עניין, התקנה האפשרית. מובן שלא זה המקום ולא זה הפורום להחליט מה עושים לשמירת ערכי הלשון ומה המאמצים הטכניים הנדרשים כדי להמציא תקנה מהירה למצב. אבל כאן אנחנו נאספים כחברי מוסד שעל פי החוק שכונן אותו יש לו איזו שהיא סמכות בענייני הלשון ותקנתה במדינה הזאת. והסמכות הזאת מופעלת מדי פעם כאשר אנחנו נדרשים על פי משאלת השלטון או אחת הרשויות להשיב תשובה לשאלה לשונית. אני חושב שאנו רשאים – ואולי אפילו חייבים, יכול להיות שזה לטובת יוקרתו ותכליתיותו של המוסד הזה בכללו – לנקוט יזמות המתחייבות או מתאפשרות או מתאשרות מכוח אותו חוק שהעמיד אותנו כמוסד.

אתן תחילה דוגמה קטנה. בימי ועד הלשון בשנות השלושים, כאשר לא הייתה מדינת ישראל ולא הייתה אקדמיה ללשון העברית, היה לו יו"ר ששמו חיים נחמן ביאליק. ואני זוכר מילדותי שתמיד היו אומרים שהוא שנתן את השמות לעסיס, לעלית, לקפה עטרה, לקפה שניר וכן הלאה וכן הלאה. הרבה מאוד מפעלים ובתי עסק שקמו בשנים ההן וחפשו להם שמות, ידעו שהכתובת היא ועד הלשון ונשיאו, והוא נדרש לדבר הזה בשמחה ובחדווה, ובוודאי גם בלי לגבות שכר טרחה, והיה ממציא שמות לדורשיהם.

אפשר בהחלט לטעון שרוב השמות המשוקצים בלעזותם שאנו מוצאים בשער בת רבים בערי הארץ וברחובותיה נובעים מכך שאנשים פשוט הולכים אחר הפתרון הקל ביותר. למשל: דוגלי שהוזכר כאן באותו פזמון קטן וכל מיני שמות מוצרים כיוצא באלה. אילו ידעו שיש כתובת לדבר הזה, שהאקדמיה ללשון – ולשכתה בתל-אביב דווקא – הם כתובת שאפשר לבקש ממנה עצה והדרכה, ואילו ניתן פרסום לךךר בצניורות רשמיים, הרי היה מגיב פרות ראויים.

אבל אני מתכוון לא רק לדוגמות שימושיות כאלו, לשימוש קצר יום-יומי. לדעתי האקדמיה צריכה לתת את דעתה לאפשרות להקים איזו קואליציה בין-מוסדית שתיוזם

מהלכים לתקנת המצב הזה של שליטת הלוועזית. כוונתי לכך שבאותו מעמד – שייערך במשכן נשיאי ישראל – יהיו שותפים לאקדמיה ללשון העברית גם האקדמיה למדעים, גם המועצה להשכלה גבוהה, אולי גם מכון וייצמן (דווקא משום שהוא נגוע מאוד בנגע הקשה הזה) וראשי האוניברסיטאות על נציגיהם, ונציג משרד החינוך והתרבות, כמובן. כך תיווצר מעין קואליציה בין-מוסדית ובין-משרדית שתוכל לגבש לעצמה "פרוגרמה" ולעשות משהו יסודי ומעמיק באמת לתקנת המצב הנפסד הזה.

הייתי שמח אילו הקדישה הנהלת האקדמיה לפחות ישיבה אחת לדון בכובד ראש באמצעים להביא לידי צעדים בין-מוסדיים, ולא נסתפק בכך שיש לנו דיון ואנחנו נרשום לעצמנו בפרוטוקול שדנו בשאלה הזאת של הלעז ויצאנו ידי חובתנו.

הא' בלאו: תרשו לי בבקשה לדבר רק מילים אחדות, כדי שלא תהיה כאן שגגה שיוצא מפי האמיר. ראשית, לגבי הישיבה החגיגית שכביכול צריכה להתקיים בלשכת הנשיא. נתקבל כאן הרושם כאילו לא אני פניתי אל הנשיא, ולא היא; תוכל לראות את מכתב התשובה של הנשיא, העונה לי שאין ביכולתו לארח אותנו.

שנית, כידוע אני שייך לאנשים אשר אוהבים לראות בכל דבר מה יחס לשאלה היהודית: הפיל והשאלה היהודית. כך נהג גם הא' אמיר, והצביע על הקשר בין לשכת תל-אביב לבין הלעז הפושה, ואני מודה לו על הדבר הזה.

אני פונה אליכם בבקשה: החברים המעוניינים לשמוע על השתלשלות העניינים לגבי לשכת תל-אביב וסגירתה יפנו ויוזמנו לישיבת המנהלה. הסיבה היא שאני חושש שייפגעו אנשים שהיו קשורים בדבר הזה, כי דיון הנערך בישיבת המליאה נרשם וזיכרון הדברים מופץ ברבים, ואינני רוצה בכך. כמובן, אם יהיו חמישה חברים שידרשו דיון במליאה, אקיים אותו כדרישת התקנון, עם כל הצער לגבי אותם האנשים אשר ייפגעו מזה.

לגבי עצם פעילות הלשכה, אמרתי כבר בישיבה קודמת בתשובה לשאלה, שאנחנו מקיימים את הקשר עם הציבור מלשכת ירושלים. נכון הוא שאותם האנשים הגרים באזור חיוג 03 נאלצים עתה לחייג את הקידומת 02. אבל החלק הגדול של הפונים שמחוץ לאזור זה אינו נדרש אלא לחייג 02 במקום 03.

אבל אני חוזר ומבקש: אל נא נסטה את הדיון עכשיו ללשכת תל-אביב. אם יהיו חברים אשר יהיו מעוניינים דווקא לקיים דיון פומבי על העניין, נקיים דיון. אם תקבלו את בקשתי שהדיון יתקיים במליאה, אותם החברים המעוניינים בכך יבואו לישיבת המנהלה.

הא' מורג: קיבלתי מכתבים רבים בעניין לשכת תל-אביב, ואני חייב תשובות לפונים. לכן אני חושב שאנחנו חייבים להעלות את זה במליאה.

הא' בלאו: אני חוזר על מה שאמרתי, ואני יודע מה אני אומר: דיון במליאה יהיה מאוד לא נוח, ולא לנו. ישיבת המנהלה תתקיים בקרוב, והחברים יקבלו הודעה על קיומה. עתה נמשיך בדיון על הלעז. הא' מגד, בבקשה.

הא' מגד: תרשו לי לצטט מתוך ריאיון שהתפרסם לפני שבועות אחדים בעיתון מעריב, ריאיון עם עיתונאית צעירה בת 26, שכנהוג היום היא גם כותבת ספרים. אני אצטט חלק ממנו.

יש הרבה בנות שנהרסות על חתיארים, לי היה קטע כזה בחיים. את האטראף הזה אני מכירה, פעם בחיים זכיתי באהבה גדולה עם ניצוצות ואוונטות, הוא לא בגיל ולא במצב לכל האטראפות הזאת. אני לא מוכנה להיות שפוטה מרצון, אני רוצה להיות בקונטרול. היחסים עם הבחור היו חתיכת קריעת תחת [תסלחו לי על הביטויים פה. יש כמה ביטויים שבאקדמיה אולי לא נאה לומר אותם – א"מ] – מין סוטול מתמשך. הבחורים האלה פעם אחת את אומרת להם לא, והם הופכים לננקיקים ושפוטים. עכשיו אני בקונטרול כמו בדיאטה, אבל אני חיה בדרייב היסטרי. מנטלית אני בת שש עשרה, יש לי קריזים, זה הורס אותי, אני חיה על טורים גבוהים, יש לי גם התפרצויות שמחה היסטריות, אני חיה ומתפקדת באופן דרמטי. בנים ממליצים לי מה ללבוש לפני דיאט. כשאני רוצה לדפוק הופעות אני שואלת בנים, לא בנות. הייתי ילדה ברדקיסטית. הכרתי אחד שהתחרפן אחרי המלחמה, שהיה מין ספונסור שלי, תמיד היו לי ספונסורים. זה פתטי כמה שהעבודה חשובה לי. אני מסתובבת כאילו זכיתי בנובל. אני בסוטול פראי, אני שפוטה על מאצ'ואיזם וכוח. הייתי גרופית של כמה בוסים. בסך הכל הייתי די פושרית. מעבר לכל פוזה הייתי שולפת התחכמויות. רק אל תחשוב אותי מפרגת ואל תוציא אותי לפצנית. אין לי בעיות עם מה שאני עושה, אין לי פסון, אין לי שום פוזה עלי. העברתי הרבה אייטמים עד שהתחלתי להריץ את מה שהרצתי. לא איכפת לי שמישהו דואג לכללך עלי, כל זה בולשיט. אמרו עלי הרבה דברים שגרמו לי להתבאס, אבל אין לי חשבון לאלוהים אפילו. יש כאלה שמשחקים אותי סטייל הוליבוד, לא אני.

אז אם תרצו זה בעצם פולקלור של שנות התשעים ואפשר גם להתבסס ממנו, ומי שרוצה יכול גם 'להתבאס' ממנו, בייחוד מביטויים כמו אטראף, קטע כזה, לדפוק הופעות, שפוטה, להתחרפן, להתבאס וכדומה.

כמה מילים לועזיות יש בקטע הקצר הזה? יש חטריארים, אוונטות, קונטרול, סוטול, דרייב היסטרי, קריזים, טורים גבוהים, דיאט, ברדקיסטית, ספונסור, פתטי, מצ'ואיזם, גרופית, בוסים, פושרית, פוזה, פסון, אייטמים, בולשיט, סטייל הוליבוד. יותר מעשרים.

זה מה ששומעת האוזן, וצריך לומר שזה לא מיוחד לדוברת הו: זה 'סטייל', זה סגנון כזה של דיבור היום. זה מה ששומעת האוזן. מה רואה העין? אם כן, לאורך רחוב קטן בתל אביב, לא מהראשיים, אני קורא שלטים של חנויות בזו אחרי זו. קיוסק עלוב מאוד ששמו מנהאטן הקטנה. חנויות בגדים: לה פלמה, נורת' ווסט, פיוניר – אין כבר חלוץ בארץ, יש פיוניר – חברת נסיעות פלמנקו, תיווך דירות סיטי, ומסעדה זעירה מאוד שקוראים לה קופי-אין, כלומר כופין אותו עד שייכנס. זה רחוב צדדי.

אבל ברחובות הראשיים של הכרך הגדול, של העיר העברית הראשונה, אני מוצא בתי

קפה מאל"ף עד תי"ו: או-לה-לה, אוסלו, לה פרינסס, סטייל עשר, פלורידה, פרסטו, קריסטל, שופ-אין; וגם מסעדות מאל"ף עד תי"ו: אולימפיה, אלהמברה, אנטרקוט, אסטוריה, אפולו, אפרופו, אקרופוליס, פיגרו, פיקסו, פליני, פמפס, פפיון, פרגו, פרונטו, פרימו – האיטלקית פה משתלטת – ועד תייק אנד סטייק.

ובתי המלון, שהם השער, החזית לעולם (אם לומר בעברית יפה: הפרונט שלנו לעולם...), שהם המפרסמים את ישראל לתיירים המגיעים מכל העולם – כאן, כמובן, זה ידוע: אימפריאל, אמבסדור, אמריקנה, אסטור, אטלס, גרנד ביץ, מטרופול, מיאמי, לפאזה, כל העולם כולו.

המרכז המסחרי המפואר ביותר בתל-אביב – הזכיר אותו קודם אהרון אמיר – דיזנגוף סנטר. כלומר, אין כבר מרכז דיזנגוף, כך לא יפה להגיד. וזה כבר לא איזה מפעל פרטי קטן, אלא מקום עירוני כללי במרכז תל-אביב. ומדוע דיזנגוף סנטר? ככה, מרכז היא מילה מאוסה או מילה פרובינציאלית.

והלהיט האחרון בתחום מעדני הרחוב הוא כמובן פרוזן יוגורט. יוגורט קפוא זה אולי ארוך יותר מדי... ואנשים גם לא יודעים אין לקרוא את זה, ואומרים פְרוֹזֶן יוגורט. שמות כאלה עומדים בצדי רחובות, מתנוססים לגובה, קורצים לעובר ושב מתוך אשליה מסחרית שהם מושכים יותר קונים או לקוחות. אני אומר אשליה, מפני שלא רחוק מבתי יש קפה ששמו שָם עתיק, תנובה, והוא מלא, הוא להיט לא פחות פופולרי מאחרים. ואני מכיר מחלבה שנקראת טוביה החולב, שָם יפה מאוד, ובכל זאת היא משגשת. ויש אפילו פאב שנקרא עידן, והוא מאוד באפנה. כך שזו אשליה כנראה.

אבל מה שמסכן יותר את הבריאות אלה ביטויים שמזדחלים כמו תולעים לתוך לשון העיתונות והתקשורת ומכרסמים אותה מבפנים. אלו ביטויים שנכנסו לזירגון העיתונאי, ומן העיתון הם נפוצים בכל הארץ. כבר לא אומרים מפורסמים, אומרים סלבריטיס. לא אומרים כוח אדם, אומרים מן-פאואר. וכמובן קייטרינג וקאפ-בק, כאילו אין אנחנו יכולים למצוא שם עברי שיביע אותו הדבר. במקום תייק-אוואי פוד אפשר לומר קָח וּבְרַח או קָח וְלֶךְ. ויש סיומות שנכנסו לשפה, כגון טורס: שם של חברת נסיעות לעולם יסתיים בטורס. וכך: סנטר או סיטי או מרקט. ויש אפילו ספר-מרקט. הספרות העברית מתברכת ביצור שנקרא ספר-מרקט. והמציא את זה מו"ל ידוע. וכך: סטורס – מיני סטורס וגרנד סטורס – וכמובן מה שהזכיר כאן קודם אהרון אמיר: אין ואאוט.

אין הדברים אמורים לגבי מילים שקשה למצוא להן חלופות מדויקות בעברית או מילים המורות על דקויות מסוימות. ובאמת עדיין יש איזה חיסרון בעברית בביטויים של דקויות, אף שהחיסרון הזה הולך ומתמלא. לגבי אלה מותר לשאול מלשונות אחרות ואפילו רצוי לשאול; והרי אי אפשר לשכוח שמאז ומעולם חדרו לתוך העברית אלפי מילים וביטויים מלשונות אחרות, התאזרחו בה ונטמעו בתוכה עד ללא הכר וגם העשירו אותה: מפרסית, מארמית, מיוונית, מרומית ועוד.

לעומת זאת היו נישואי תערובת של עברית עם לשונות אחרות כמו ארמית, ערבית, ספרדית, גרמנית ויידיש, שגרמו מחלות קשות לשפה, וזמן רב עבר עד שהשפה נרפאה מהן.

אינני חושב שעלינו להגזים. אני לא כל כך מסכים עם הדברים שנאמרו קודם, שהעברית נדחקה אל המטבח, וגם לא אומר כמו שאמר אהרון אמיר שהעברית היא השפחה והאנגלית היא הגברת. אנחנו צריכים להיזהר מהגזמות כאלה. בכל זאת צריך לזכור שהעברית היא אולי הפלא הגדול ביותר של הציונות. היא השלטת ברחוב ובכל מקום ומדברים בה זקן ועולל. אחד הפלאים הגדולים הוא איך העולים החדשים, היום עולי רוסיה, מסגלים לעצמם את העברית ומתחילים לדבר בה כל כך מהר.

אלא שצריך לזכור את מאמרו של אחד-העם על חיקוי והתבוללות. בואו נבדיל בין חיקוי מתוך התבטלות לבין חיקוי לשם התחרות. נשבח את כישרון החיקוי שבו עם ישראל משתמש לגילוי רוחו העצמית, ונגנה את זה המביא לידי התבטלות.

היום אנחנו מצויים בשלב כזה בהתפתחות ההווי התרבותי בארץ, שפלישת כמות גדולה של לעז מאיימת לא על טהרת השפה – אני לא בעד טוהר הגזע ולא בעד טוהר השפה – אלא על שלומה ובריאותה. וכבר הוזכר כאן שכמות מסוימת של חידקים החדרים למי השתייה או לאוויר מסכנת מאוד את הבריאות.

אחת הסכנות הגדולות היא שהלעז משחית את השפה. לא רק שיש יותר מילים לועזיות וכמות מוגזמת היא עצמה דבר רע, אלא שהלעז משחית את השפה עצמה; הוא דוחק החוצה מילים וביטויים לאין ספור שאוצרים בתוכם רובדי משמעות עמוקים ועתיקים. מבני הלעז חותרים תחת מבני השפה המקוריים.

כך למשל בשבוע הספר אתה קורא ספֶר מסוים מכר 3000 עותקים. עד היום היינו אומרים שספר נמכר! אבל מה, באנגלית (אמריקנית) אומרים sold, מְכַר. וגם אנחנו מתחילים לומר כך. וזה בהקשר ספרותי, כשמדובר על ספרים ועל שבוע הספר. או אדם פלוני שווה חמישה מיליון, מפני שהוא משתכר חמישה מיליון או שהוא בעל רכוש בשווי חמישה מיליון. בטלוויזיה אתה שומע מפי קריינים ביטויים כמו "נחזיק להם את האצבעות", "הראה לו כתף קרה", "היו לו רגליים קרות", "על הפנים", "על הקרשים", "רואה עין בעין".

אני עצמי, כשארי אבנר אמר לי משהו מעניין אמרתי לו "עשית לי את היום". הברכה המקובלת של פקידות מנומסות היא "שיהיה לך יום טוב". כל זה לשון תרגום אנגלית המחבלת בשפה.

אין טעם שאשכנע פה את המשוכנעים, שהרי הכול משוכנעים בזה. ומה בכל זאת אפשר לעשות כדי לעמוד בפרץ? אי אפשר לחוקק חוקים נגד הלעז, כי בענייני תרבות, כמו בענייני אמונה, אין מקום לתחיקה. אפילו איסור אכילת חזיר ומכירתו אי אפשר לכפות, ו"איסור הלעז" על אחת כמה וכמה. אבל יש מקום לעמידה על המשמר כדי להצביע על הנגע וכדי לשכנע. וזה אחד מתפקידי האקדמיה: אם היא שוקדת על שתילת צמחים חדשים, עליה גם לשקוד על ביעור עשבים שוטים.

הייתי מציע להקים חוליית מעקב, שתאתר לעז מיותר או לעז משחית בעיתונות, ברדיו ובטלוויזיה, בשילוט, בתעשייה ובמסחר ובשטחים נוספים, ותפנה אל הנוגעים בדבר בהצעות, בבקשות לתיקון, לשירוש, להמרה. כשם שיש בארץ מי שעומד על משמר זכויות האזרח או חופש האמונה, צריך שיהיה מי שיעמוד על משמר זכויות העברית.

אני מצטרף להצעה של אהרון אמיר להקים גוף כזה. נוסף על הגופים שהוא הזכיר שצריכים להצטרף לפעולה כזאת, אני מציע לצרף גם באי כוח של התאחדות הסוחרים ובאי כוח של התאחדות התעשיינים. הגוף הזה הוא שיעמוד על משמר הלשון מן הלעז. תיקון הכול לא יהיה בזה, תיקון כלשהו בוודאי יהיה. על כל פנים לא ישתלט עלינו סטייל הוליבוד...

הא' קדרי: כבוד היו"ר, מורי ורבותי,

אינני רוצה לחזור על דברים שכבר נאמרו, אלא להצטרף אליהם ולהמשיך בהם. אפתח בבירור השאלה: הלעז – בעייתו של מי? תופעת ריבוי הלעז בעברית של היום יש שהיא עולה לדיון באקדמיה ללשון העברית, ואחת לכמה שנים היא גם עולה בדיונים בכנסת ומחליטים בה מה שמחליטים.

לשאלה הזאת פנים רבות. הצד הבלשני, עד כמה שבלשנים מתבקשים להזדקק לו הוא הקל ביותר לדיון; אולי לא לפתרון אלא לבירור. מפני שמבחינת הבלשן אין כאן סכנה ללשון. אין זו הפעם הראשונה שהעברית מושפעת מלשונות אחרות: אפשר היה לחבר מילון ובו אלפי מילים שנכנסו לעברית בתקופת חז"ל מן היוונית ומן הלטינית, והעברית נשארה בכל זאת עברית. אין הכול נוהגים כפי שנהג בן-יהודה, שהחרים את המילים הלועזיות ולא כלל אותן במילון שלו. במילוני הלשון העברית של היום יש כרכים שלמים מלאים מילים שהן ביסודן מילים לועזיות, ואף על פי כן זה מילון של הלשון העברית. כך היא הלשון העברית.

על כן לא שאלה לשונית טהורה יש כאן. אפשר שיש פה שאלה של בלשנות שימושית, בוודאי יש כאן שאלה של תרבות, שאלת יחסה של החברה העברית אל השפע הזה של הלועזית והאופן שבו הלעז הזה חודר אל הלשון.

אנחנו שואלים אפוא היום מה המיוחד בכניסה המרובה של מילים לועזיות ללשוננו. מבחינות רבות יש כאן הכרת. כשאנחנו מקבלים מושגים חדשים, מונחים במקצועות רבים שנולדו רק בשנים האחרונות, הם מביאים אתם את הביטויים שלהם. כל זמן שלא נולדו בעברית מילים מקבילות אין ברה, חייבים לקבל את המינוח הזר, וזוהי הרחבת הלשון. יש ברכה בזה. על כך אין אנחנו יכולים להתלונן; אינני חושב שעל כך אנחנו מתלוננים.

אינני רואה סכנה ללשון אפילו באותו לעז צעקני הצורם כל כך, מפני שהוא בולט בראש כל חוצות בשלטים, בעיתונים, בראיונות הטלוויזיה או ברדיו. אפילו בדברים אלה אינני רואה סכנה, מפני שהם מכריזים על עצמם שהם באים מבחוץ, שהם לעז. כשם שהם באו עם אָפנה מסוימת, כך הם יעברו עם אָפנה אחרת. אינני חושב שזוהי סכנה. יש כאן שאלה של טעם, ויש שאנחנו מתרגזים על ריבוייה של ההשפעה הלועזית הזאת.

אבל יש תופעה חדשה המפריעה יותר: מקובל היום שבטקסט הכתוב עברית טהורה מופיעות מילים אנגליות, בדרך כלל מהאנגלית האמריקנית, באותיות עבריות בלי כל סימן שהן מילים לועזיות. מי שאינו שָם לב לכך אינו מבין במה מדובר. צריך לקרוא כמה פעמים או שצריך להתרגל לסגנון החדש הזה: פרייבט ופריימריס ואקשן ופרוטקשן נכתבות באותיות עבריות. פעם נהגו לקבל מילים לועזיות לתוך הרצף של העברית, אלא

שסימנו אותן בגרשיים בשתי האותיות האחרונות של המילה או במרכאות לפנין ולאחריהן. כהוראת שעה, כהתערבות של חירום, ייתכן שהאקדמיה יכולה להציע לעיתונות שלפחות ישימו את המילים הלועזיות האלה במרכאות, ואז ידעו גם כל הקוראים שאלה הן מילים לועזיות שאולות (מסיבות של אָפְנָה או מסיבות אחרות).

במקצועות אקדמיים מסוימים המינוח הזר מרובה יותר. כל מאמר בביקורת הספרות, למשל, מלא מינוח לועזי. הבעיה עולה כשריבוי המילים הלועזיות מיותר ממש, והוא בא רק מתוך נוחות או מתוך רצון להתהדר. לרבות מהמילים הלועזיות האלה יש מקבילה עברית טובה. אין כל הכרח לכתוב אובססיבי או תאוריה או אינפורמציה, לכל אלה יש לנו מילים עבריות. אם דבקים בכל זאת במילים הלועזיות יש לכך איזו סיבה שאפשר לחקור אותה. על זה אפשר כמובן לדון ובה אפשר אולי להתערב.

אין אני חושש מדבר שמכריז על עצמו שהוא בא מבחוץ, שהוא לעז. לא בו אני רואה את הסכנה, אלא בהשפעה הלועזית המתגלית בפרזיולוגיה, בביטויים שאין שמים לב אליהם (וכמה מהם הוזכרו כבר בדין). אזכיר עניין אחד, שהזכרתיו כבר במקום אחר והוא שייך להשפעה הלועזית בתחום התחביר. עיתונאים מסוימים או סופרים-עיתונאים מכניסים שינוי מכוון ומודע למערכת זמני הפועל, מתוך רצון להגיע לדיקוֹיִתֵר בהבעת זמנים יחסיים בעברית, ומשתמשים בדרך מיוחדת בחילופי הצורות פֶּעַל וּפְעָל.

בפעם הראשונה שמתי לב לכך בלשון עיתונאים. התופעה הזאת נראתה לי כמשחק, כשעשוע של עיתונאי פרנקופוני, שהושפע ממערכת זמני הפועל של הצרפתית. כמעט שלא מצאתי את התופעה בתחום הספרות היפה. אלא שלאחרונה מצאתי פרט תחבירי זה בריכוז מעורר תשומת לב אצל סופר מסוים, שהוא אמנם גם עיתונאי וגם עורך. אדגים את הדברים:

באחד מימי אלול הראשונים טיפס חייל חכליל פנים, מאותם הנערים בעלי חתימת הזקן שייעשו לימים סמלי דת.
לימים כשיגתלגל על יצועו ומבוזה יחזור שובין ויידרש אל ראשית מדון ויאמר לרבנית...

את העצרת פתחה להקת הבסיס... שלימים ייעשה חלוץ הפופ.

לדעתי, הדבר הזה עשוי להיות בעיה. כלום נסכים להכניס שינוי מודע במערכת הצורות והתחביר של הלשון, מתוך יזמה של חוג מסוים או של יחידים? הרי קריאה מרוכזת וחוזרת ונשנית בלשונם של סופרים עשויה להתקבל בציבור כהיתר, אולי כמופת הראוי לחיקוי. אני חושב שיש כאן כיוון התפתחות המפריע ללשון.

אשר לפרזיולוגיה, גם כאן מה שמפריע הוא ההשפעה של שפות מסוימות. ההשפעה העיקרית כיום היא השפעת האנגלית האמריקנית, ודווקא האנגלית הבינונית ולא זו שברמה ספרותית.

הפרזיולוגיה של העברית כבר הושפעה בעבר משפות אחרות: מן הערבית, ועוד קודם לכן מן הארמית. אנחנו ממשיכים להשתמש בביטויים אלו, ואיננו רואים בהם לעז המפריע ללשון. להפך, לפעמים הם נחשבים דווקא לעושר ללשון. לפני שלושים שנה אפשר היה

עדיין למצוא את הביטויים איפכא מסתברא וקא משמע לן ועוד. גם היום אפשר עוד לדבר על בר פלוגתא ועל בר הכי, ולפעמים מתאימים את הביטויים האלה לעברית ומדברים על בן פלוגתא של אדם.

גם כאן מה שחדר לעברית בתקופת ההשפעה הגרמנית נראה מקובל, וגם כאן יש התאמה מסוימת לעברית. כשמדברים על "השפעתו עליו בשנות הסער והפרץ של נעוריהם" אפשר לשמוע את ה-Sturm und Drang. אבל משום שהמילים הסער והפרץ הן תרגום של לשון ספרותית, אפשר שהדבר מתקבל. עוד דוגמה: "בחוש טבעי הרגישו במשאלתו להדהים את הבורגני". גם כאן מי שיורד לסוף דעתו של הדובר שומע בדבריו את Pour épater le bourgeois. אמנם כאן אין הוא מתרגם את bourgeois – אזרח, אלא בורגני, והרי זו מילה מלשון חכמים המקובלת בלשון ימינו. ובדומה: "לטאטא מתחת למרבד", ולא מתחת לשטיח כשמדובר על carpet. כמובן במקום שיש ניסיונות להלביש את הביטויים האלה, שמקורם באחת משפות הלעז, צורה עברית נאה, אין אנחנו רואים בזה פגם מיוחד. החשש שלנו הוא מן ההשפעה של האנגלית האמריקנית, ובעיקר מן הרובד התיכון או הנמוך שלה. על הדוגמאות שכבר הבאנו לכך אפשר להוסיף משפטים כגון: "הוא אמר בחימה: 'על גופתי המתה' (over my dead body), 'הוא קיבל רגלים קרות'". משפטים כאלה יש בהם כדי להפריע.

ההשפעה הזאת מגיעה גם אל העברית הכתובה בספרות היפה וגם אל העברית הדבורה. יש השפעות שאילו הכירו בהן הכותבים ייתכן שהיו נמנעים מהן, ועל כן אולי יש צורך להביא את הדבר לתודעתם. חלק מן הביטויים האלה מקורם בתרבות האירופית שינקה, ועדיין יונקת, ממקורות הנצרות. חלק מאותם ביטויים עוברים אל העברית של היום ומביאים אתם את בשורת האוונגליזם. אין אנו שמים לב שמלח הארץ מקורו בדרשת ההר. כמה וכמה פעמים אפשר לשמוע שפלוני "נושא את הצלב על כתפיו באהבה" או "אייל היה הצלב של אביו". הביטויים האלה באו כולם מאותו המקור ובאמצעות אותה התרבות, וייתכן שלא היינו ששים כל כך לקבל אותם.

התקנות שהומלץ עליהן פה, אפשר לנסות אותן, אבל אין אני תולה בהן תקוות. אפשר שיועיל אם נחנך את עצמנו ונשפיע על אחרים לחשוב בעברית ולא בלועזית. שורש ההשפעות האלה בכך שאנשים חושבים את מחשבותיהם באותה שפת לעז, ועל כן אינם מוצאים את הביטוי המקביל בעברית ומתרגמים את הלעזים לעברית.

הגב' הראבן: אני שמחה מאוד שהדיון הזה מתקיים, מפני שזה שנים רבות רבים מאתנו – וגם אני בתוכם – כותבים על הדברים האלה בעיתונות ואיננו מועילים כלום. אני חושבת שאם האקדמיה עומדת לעסוק בנושא הלעז, כדאי לנו להפריד הפרדה ברורה מאוד בין הדברים שכדאי וראוי להילחם בהם לבין הדברים שלא כדאי ולא ראוי להילחם בהם. למשל, הדוגמה שהביא אהרון מגד מדברי העיתונאית גפנה אמיר. (אגב, היא יודעת היטב עברית). קראתי את הריאיון הזה בשלמותו בהנאה עצומה, מפני שהיא מייצגת את העגה הנוכחית של הנוער, שבעוד שלוש שנים איש לא יבין אותה ולא ידבר בה. אלו

מילים שנכנסות ללשון ויוצאות מן הלשון, ואין בדבר הרבה מעבר לבידור ולשעשוע. בזה לא כדאי להילחם, זאת עגה, בעגה אין מה להילחם; להפך, אולי אפשר אפילו ללמוד ממנה כמה דברים.

אני מודה ומתוודה שגם השלטים ברחוב קצת פחות מעניינים אותי, קודם כול מפני שזאת תופעה עולמית. לא אשכח נסיעה באזור הפראי ביותר של נווארה ואראגון, ממש אין נפש חיה, הרים נפלאים, בית קפה על אֶם הדרך ושמו הוליווד. יש כאלה הרבה, בכל העולם. משום מה נדמה לגורמי מסחר ופרסום שהשם הלועזי מביא יותר אנשים, ונראה כ"משהו מן העולם הגדול".

גם התופעה הזאת נראית לי אפנה בלתי מזיקה, חולפת. אולי בתוך כמה שנים כבר לא נראה את הדברים בחריפות כזאת. את הפרסומאים עצמם קשה לשכנע אפילו לכנות את עצמם בשמות עבריים. בפרסום יש קופירייטרים ויש קריאטיב דיירקטורס; כך הם נקראים, ואף אחד אינו מעלה כלל בדעתו לתרגם את המונחים האלה. הם חיים בתוך הלעז. גם אם נשכנע את אנשי המסחר ואת לשכות המסחר למיניהן ואת הסוחרים הגדולים ואת האנגלים ואת הברמנים וכיוצא באלה, יבואו הקופירייטר והקריאטיב דיירקטורס ויעשו מה שהם רוצים.

אפשר להביא דוגמאות לאין ספור. בשעות צפיית השיא בטלוויזיה מפרסמים איזו סוכנות ששמה רלייאבל. בעיתונות הייתה פרסומת לבית ממכר לבשר, בעל שם לועזי לגמרי, שהכריז במשך ימים ארוכים "באקדמיה ללשון העברית לא אוהבים אותנו אבל הבשר שלנו הוא כזה וכזה". אפילו קופת החולים של ההסתדרות הכללית בחרה בסממה "ילדים הם הבייבי שלנו". פעם ניסו להכניס שם עברי לצרכנות הזאת: אחת המאפיות בירושלים הוציאה לחם כפרי מקמח טחון טחינה גסה וקראה לו פת קיבר. בתוך שבוע כל עובדי המרכולים קראו לזה "לחם קיבר": "אתה רוצה קיבר? שני קיבר?".

אני חושבת שנגד הדברים האלה אין לאקדמיה הרבה מה לעשות. זה גם לא כל כך מסוכן, מפני שהדברים האלה בסופו של דבר הם שאלה של טעם, שאלה של מינון, ואינם פוגעים במערכת הנורמטיבית של העברית. מה שפוגע ופוגע מאוד מאוד בלשון כמערכת נורמטיבית הם אותם שימושי לשון לועזיים גמורים שבאים ומחליפים את השימוש העברי. לפני הישיבה הזאת שלחתי מכתב לנשיא האקדמיה וביקשתי לדון בשימוש בפעלים יהיה, יעשה, כאשר מדובר בפעולה שכבר הושלמה. כשאדם אומר "בני יעשה רמטכ"ל" אינך יודע אם זאת משאלה חסודה או שלימים הוא נעשה רמטכ"ל. ייעשה הזה בא במקום עתיד להיות או לימים נעשה. אינני יודעת אם כדאי להתנגד לשימוש כזה או לא, אני מבקשת דיון אינטליגנטי בנושא.

יש ששומעים משפטים כגון "המלך הוא עירום". למה הוא? בעברית אין צורת הווה של הפועל להיות, ובעיניי זה חלק מן המערכת הנורמטיבית של הלשון. אין שום סיבה לומר "המלך הוא עירום", כשם שאין אומרים "אלוהים הוא גדול". המילה הוא היא תחליף ל-is, והיא מיותרת לחלוטין בעברית, מיותרת כמו "עלה למעלה" ו"ירד למטה". אם מישהו עלה, מן הסתם עלה למעלה, אם הוא ירד, מן הסתם ירד למטה. אבל כל העיתונות משתמשת בזה, וזו פגיעה במערכת הנורמטיבית, פגיעה באנטומיה הלשונית.

שלא לדבר כמובן על אותן מטבעות לשון אידיומטיות, שמקצתן הוזכרו ואני רוצה להוסיף עליהן. "קיבל רגליים קרות" במקום "קיבל פיק ברכיים"; נאמר על אחת ש"לקחה אחרי אביה" (הלכה בדרכי אביה), כתרגום *she took after her father*. באחרונה מצאתי כמה פעמים בעיתונות דוגמה מעין זו: "האזנת לשידורי הקמפיין, שמעת את הג'ינגלים?" "לא, נמאס לי, היה לי את זה" (תרגום של: *I have had it*).

נשתרש לגמרי וקשה לעקור את על פניו במקום לכאורה. אין הכוונה שאדם נשא אישה אחרת על פניה של אשתו, אלא אומרים ש"על פניו נראה הדבר כך וכך", כתרגום של *on the face of it, prima facie*. הדברים האלה אינם רק פגיעה באנטומיה הלשונית. יש כמה מקרים שבהם הדבר מטעה את הציבור, משום שהוא מנוגד להגיגון. למשל, הביטוי לקחת את החוק לידיים. אדם כבר איננו עושה דין לעצמו, כמו שאומרים בעברית, אלא לוקח את החוק לידיים. אינני מכירה ביטוי מטעה יותר מזה. בדקתי אותו, הביטוי מופיע אמנם פעם אחת ויחידה באנגלית במאה השבע-עשרה, אבל אחר-כך הוא מופיע בעיקר במערב הפרוע. מסתבר שבמערב הפרוע היו מקרים שאדם נידון למוות והיה יושב בכלא ומחכה שיבוא התליין, והתליין היה נוסע מעיר לעיר ותולה את האנשים על פי הצורך. לפעמים עבר זמן רב והתליין טרם הגיע, והשריף היה "לוקח את החוק לידיים" ותולה בעצמו את האיש. זה מקור הביטוי. כיום משתמשים בצירוף הלשון הזה אנשים שאינם רוצים לומר את הביטוי העברי הנכון, עושה דין לעצמו, משום שזה איסור מדאוריתא. איזה חוק לקחו לידיים? לקחו עברה לידיים, עברו על החוק. החוק צריך לקחת אותם לידי! לא הצלחתי לעקור את הביטוי המטעה הזה. התכתבתי על כך אפילו עם מפקד המשטרה, והוא אמר לכל הקצינים הבכירים שלו שאין ביטוי כזה, ובכל זאת לא נעקר השימוש בו. אני מציעה אפוא שלא נתמקד בדבר חולף כמו הסלנג ולא בדברים אפנתיים, אלא באותם הדברים הפוגעים באנטומיה הלשונית ופוגעים בעברית כמערכת נורמטיבית, כלומר בתרגומים הקלוקלים.

ודוגמה אחרונה: *nothing succeeds like success*. מתרגמים זאת באריכות יתרה, "שום דבר אינו מצליח כמו ההצלחה עצמה", כאשר אפשר לתרגם פשוט יותר ויפה יותר: "אין הצלחה כהצלחה".

הא' אננר: כשאנחנו משווים מה שנעשה אצלנו עכשיו בתחום הלעז עם שנים אחרות נדמה לי שאנחנו נתפסים לטעות אופטית. לא די שנשתנו תנאי היסוד המדיניים החברתיים הקובעים את מעמדה של הלשון ושוב אין עליו עוררין, גם טיב היחס שבין דובר העברית ללשונו נשתנה. ועם השינוי הזה גם ההלעזה אינה עוד מה שהייתה. ההלעזה הקלסית היו לה שתי סיבות: האחת קוצר ידה של העברית המודרנית, הקושי להשיב על השאלה "איך אומרים זאת בעברית?". המקור השני הוא עגינתם העמוקה של דוברי העברית רובם ככולם בלשון אחרת, בתרבות אחרת. הם חשבו בלשון אחרת ותרגמו בזמן דיבורם.

שני הדברים היו אחוזים ודבוקים זה בזה. דווקא מתוך עגינתם העמוקה של דוברי העברית בלשון אחרת נדרשו לעולם מושגים רחב האפייני לאותה תרבות, והדבר לא היה

לפי כוחה של הלשון העברית, שהיא לשון שהתנערה מהיקף שימושים מצומצם, בעיקר בכתב, ומכוחו של דגל לאומי שהניף בן יהודה קיבלה עליה את כל הנובע ממחויבותה של לשון לאומית, לשון לכל עת ולכל צורך.

ואז נחלצו בלשנים ויודעי לשון – וועד הלשון בראשם ובן-יהודה בראשם ודוד ילין בראשי המדברים – והפכו לבית חרושת למילים. זימנו את התשובה לשאלה "איך אומרים זאת בעברית?". מקצת תשובותיהם עמנו עד היום, מקצתן נשכחו והן שוכבות למעצבה בכמה מילונים, וקצתן היו לבדיחות. במידה לא קטנה עדיין אנחנו כאן ממשיכים במפעלם בכל שלוש הסעיפים.

השאלה שעלינו לשאול את עצמנו כאן במוסד הזה, לא סתם בדיון כללי, היא אם עדיין התשובה שבפינו נענית לצורך כפי שהוא קיים בזמן הזה. לפי דעתי אין התשובה שאנו נותנים ממין הבעיה. והשינוי כפול: בעיית הלעז הקלסית שלנו, כפי שהכרנוה לפני כמה עשרות שנים, שוב אינה קיימת, וקפץ עלינו רוגזה של בעיה אחרת לגמרי. העירו כאן בצדק שזו בעיה בין-לאומית, בעיה שדבר אין לה ולמצבה של הלשון העברית, ואף אין לה שום שייכות ללשון התשתית או לתרבות התשתית של דובריה, בעיה שאינה בעיית לשון אלא עניין של תרבות.

שני יסודותיה של בעיית הלעז הקלסית התמוגגו לעינינו. כעת שוב אין זכר לקוצר היד שהיה נחלתה של העברית המודרנית בחיתוליה. דוברי עברית שזו שפתם הראשונה או היחידה, או לכל הפחות הלשון היחידה שהם שולטים בה, שוב אינם מהרהרים בינם לבין עצמם בלשון זרה ואינם מחפשים תרגום להגיגיהם, אין להם כלי הגיגים שמחוץ ללשון העברית. כשהם צריכים לבטא מה שלבם הוגה, הם מבטאים זאת בעברית, ואם מילה חסרה להם הם מסוגלים להמציא אותה, גם בשעה שהחידושים לובשים לא אחת צורה שאין דעת מדקדקים נוחה הימנה (כגון גיבוי, מיסוי, ממשק, תוכנה וכדומה) או שהם עונים אחריה אמן בעל כורחם (כמו בתסכול).

הקושי להשיב על השאלה "איך אומרים את זה בעברית?" אולי עדיין הוא נחלתנו שלנו, אבל שוב אינו נחלת דובריה הטבעיים של הלשון. ועל פי רוב שוב אין זכר גם לעגינתם העמוקה של דוברי עברית בלשון אחרת ובתרבות אחרת. הלעוזות שבזמן הזה, לא לאונסם הם פונים ללשון אחרת, לשון שהם מיטיבים לדעת מן הלשון העברית; לא קוצר לשונם העברית הוא שגרם, אלא הרצון להתהדר באפנה ובאוצרות העולם הגדול שבפיהם, סימן היכר מובהק של קרתנים. לא המילה העברית בתנאי חסרה למי שאומר provided, אלא להשמיענו הוא מבקש ששפת קריאתו והגותו מן העולם הגדול היא. למרבה הנלעג, מי שיודע באמת את הלשון שמצטטים מתוכה לא אחת תצילינה שתי אוזניו, אם מחמת מה שהם מעוללים לפונטיקה של הלשון הזרה ואם מחמת שהם משתמשים בה שימוש נבער, בהבנה לקויה של פירוש המילות.

ואף אין הדבר מסתיים בגנדור קרתני של מילים וביטויים. השם הזר, גם כשהוא עם-הארצי מכל בחינה שהיא, נחשב (כפי שכבר ציינו כאן) סגולה למכירה. שמה של חנות (סליחה: בוטיק), שמה של מסעדה, תג כינוי של מוצר, הכול משתעבד לצורך להציג את הדבר כאילו טעם העולם הגדול עולה ממנו. יצרן אחד שיגר לאחת הוועדות של האקדמיה

אשת יחסי ציבור כדי לקבל תרגום לאותיות הקטנות שהיו אמורות ללוות שורה של מוצרים בעלי תג השם גאטקעס line. הבו גודל ליופי, לעידון הטעם הטוב, לתחושה הדקה מן הדקה שבצירוף הזה הן לגבי עברית, הן לגבי אנגלית, הן לגבי יידיש. להעליב שלוש שפות במשפט אחד, לזה באמת דרוש כישרון לא מבוטל!

אבל החשש הנורא שעולה בלבי הוא – וזה בניגוד למה שנאמר כאן קודם – שמא באמת הדין עמהם. שמא זו באמת סגולה למכירה. ואז הבעיה חמורה יותר. אין לנו כאן עניין בכמה סוחרים ממולחים שמחפשים להם כל מיני דרכים למכור את מרכולתם, יש לנו כאן עניין בחולי בסיסי של החברה שלנו, שהשם הזר מושך יותר אפילו כשמדובר במברשת שיניים. יש מברשת ששמה רוחמה, והיא אינה נמכרת. קראו למברשת שם אחר, טימבוקטו, ומיד תימכר. אני מאמין גדול בחושיהם של הפרסומאים בעניין הזה, אולי אינם בני בית בתרבות העברית ואולי הם מזלזלים בה, אבל את מלאכתם, מלאכת המכירה, הם יודעים. שאם לא כן לא היו מחזיקים מעמד.

על כל פנים, רבותיי, הבעיה איננה רק של פרסומאים. היא קיימת גם בשכבות תת-תקניות של הדיבור העברי. במשפט פלילי שהתנהל לא מזמן צוטטו דיבורים כאמירתם מפי כמה אשלי רברבי מן העולם התחתון. כשהם רצו להרוג מישהו דיברו על זה שצריך לבזבז אותו. זה תרגום כצורתו מן המילה האנגלית to waste בספרות הגנגסטרים. מישהו קרא יותר מדי בספרות זו ותרגם את הביטוי. במקום לומר להרוג אמר בלשון נקיה לבזבז. אף על פי שנתברכנו בשנים האחרונות בעלייה גדולה מארץ בעלת תרבות דומיננטית מאוד לבעליה, לא החזירו לנו העולים האלה את ימי "איך אומרים את זה בעברית?". העולים לומדים עברית היטב ובמהירות, ואצלם אני שומע פחות לעזים מן המין הזה מאשר אצל ותיקים רבים.

אבל מכיוון שהבעיה אינה בעיית לשון אלא עניין של תרבות, אין לה פתרונות בתחום הלשון, ובכל הכבוד למציעי ההצעות השונות גם לא בתחום החוק. במחוז קֶקֶק בקנדה נתחייבו הכול בשילוט בצרפתית, וחוקי מאשר גרימת מבוכה לקנדים שבאו ממחוזות אחרים, לא הועילו כלום. איזה חוק יוכל להתגבר על תקלות התחביר, על תרגומי ניבים כצורתם, על מתבלי דיבוריהם בלעזים שאינם ממין העניין שאינם מוסיפים דבר? יש לנו טקסטים שנראים עבריים לכל דבר ואינם כן, או בעברית הזאת: אבל הם לא.

הוא חשב שהוא כך וכך אבל הוא לא.

אין דרך קצרה להתגבר על התופעות מן המין הזה. על התופעות האלו אפשר להתגבר רק על ידי העמקת תרבותו של הציבור. אין כיבוד מורשת תרבות בלי ידיעתה, ולא על ידי קיצוץ שעות הוראה ושחיקת שכר המורים ייעשה הדבר. אמצעים חיצוניים לא יועילו הרבה, אמצעים שלכאורה ייתנו אולי פרסומת למי שמשתמש בהם, אבל לא יתמודדו עם הבעיה.

לאקדמיה אין תפקיד מרכזי בזה. היא יכולה בעיקר לסייע למי שמבקש סיוע, לתת בידי המורים כלים ללמד את מורשת תרבות הלשון, והתחביר חשוב כאן יותר מאוצר המילים, לתת ללשון את מעט הקביעות שממעטת בלבול ובעיקר בכתוב. עלינו להודות שהעיסוק המופלג בייצור מילים הוא במידה רבה מאוד עניין אנכרוניסטי. אין שום טעם לרדוף "עד

קצווי העברית" – כמו שאמר אלתרמן – אחר גרדפים ממקור עברי למילים בין-לאומיות שאינן זקוקות לתרגום כלל. זה חיפוש אחרי המטבע האבוד לא במקום שאבד אלא במקום המואר.

אחד-העם סיים פעם מאמר במשפט "סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון". על משקל זה אפשר לומר: "סלסלו את התרבות והיא תרומם את הלשון".

הא' ברידא: את עיקר דבריי על מצב הלשון אומר בישיבה אחרת, שאולי תיגע גם במקור התקלה של הלעז, והוא היחס אל הלשון העברית עצמה. המודעות של האזרח ושל התלמיד בבית הספר, פרי החינוך בארץ הזאת, ללשונו ולתרבותו היא הקובעת את היחס לכל יתר הדברים.

ברור לי כי ההצעות להכרזות על חשיבותה של הלשון העברית או לכינוסים בבית הנשיא אין להן סיכוי של השפעה. הדבר רק ישמש חומר לבדיחות או לרכילות עיתונאית. עלינו להבין את הרקע. בדור תחיית הלשון העברית הגענו למה שלא השיגו היהודים בארץ ישראל בימי בית שני. הם לא דיברו עברית אלא ארמית, ורק חלק מהאינטליגנציה דיבר עברית, ואולי רק בבית המדרש. הם לא חששו כנראה ממילים זרות, וקראו למוסד הגבוה ביותר בשם היווני סנהדרין, וזה לא פגע בלשון העברית ובצלם הלשון בעיניהם. בדורנו מיליוני אנשים מדברים עברית וחיים בעברית, וזה דבר גדול כשלעצמו. ואנחנו עדים גם לפריחת הפרווה העברית במידה שלא הייתה מאז ומעולם. ודווקא שעת גאות להתפתחות התרבות העברית היא שעת הסכנה.

הדבר המשפיע ביותר כאן הוא העיתונות, ולא הספרות. גם הספרות סופה שתהיה מושפעת לרעה משפת העיתונות, אף שעדיין היא נשמרת במידה ניכרת. העיתונות היא המצרך הנפוץ ביותר, ואליה יש לשים לב. יחס האדם אל לשונו העברית הוא הקובע את יחסו אל הלועזית. הוא משתמש בלועזית בכל עת מצוא, משום שאינו מחשיב כל כך את לשונו העברית. הוא רואה בה בעיקר לשון תקשורת, ולא לשון ביטוי אנושי שהוא גאה בה ושהוא צריך ומצווה לפתח אותה. והרי הוא בדור שהעברית אמנם קמה בו לתחייה, אבל לא לתחייה גמורה. עדיין אין הלשון חיה במלואה. עדיין היא מתפתחת, ועדיין היא חסרה לא מעט אפשרויות להנעת החיים הרוחניים והרגשיים. האקדמיה עושה מלאכה חשובה מאוד בשביל המומחים במקצועות מסוימים שמעטים נזקקים להם, אבל אין זה העיקר. הבעיה העיקרית של העברית איננה העובדה שבמכון וייצמן מרצים הרצאות באנגלית.

אין אנו צריכים לבזבז כוחנו בדברים חיצוניים, בכינוסים ובהפגנות למיניהן. לצערי, כוחותיה של האקדמיה דלים – עניין המצריך דיון נפרד – והיא חיה בעניות מחפירה, ובניגוד משווע לבזבז שאנחנו עדים לו בתחומים שונים של הפעולה הממלכתית. אֵל לאקדמיה להתעסק בעניין הלעז בשלטים: האפנה תתחלף והשלטים יחלפו. גם אין לחזר הרבה על תחליפים למילים אפנתיות או למוצרי תעשייה. לא זה הדבר המשחית את הלשון. הדבר שהאקדמיה יכולה וצריכה לעסוק בו, בחריצות ובהתמדה, הוא להילחם בפלישה הבלתי סבירה והבלתי מוצדקת של הלעז אל הפועל העברי, אל שם העצם העברי ואל מבנה המשפט העברי. וכשאני מדבר על לעז אני מתכוון לא רק לאנגלית, אלא גם

למסורת היידיש שלנו. לא ייתכן שנשלים עם כך שבכל פינה בעיתון נמצא לפרגן, משפריץ, הולך פייפן, פלונטר, זין, דרך, צ'ופצ'יק, פיצ'פקס, פליק, נודניק, שפיץ, שמונצעס.

כשיש קואליציה בין המפלגות, אתה רואה את שני המנהיגים המתחלפים בראשות ממשלת האחדות הלאומית אומרים שהם רואים את המצב "עין בעין", וכוונתם לומר שהם מסכימים. הביטוי עין בעין נכנס לאנגלית כתרגום מוטעה של עין בעין התנ"כי. הם הסתבכו בצירוף עברי, ועכשיו קיבלנו מהם בחזרה את השיבוש. ובוה יש אצלנו שיתוף בין המפלגות...

אנו קוראים שדבר מסוים "לא יחזיק מים", כלומר שלא יעמוד בפני הביקורת! ישראלי שלמד קצת אנגלית לא יבין זאת, והיודע אנגלית, אם הוא בן תרבות, יסלוד מ'שאיילה' כזאת. יש לבקש דרכים של השפעה – בתבונה, בטוב טעם וגם בחוש מידה – כיצד להיזהר מן הקופיות.

יש להסדיר את הכתיב ואת ההגייה של מילים לועזיות. לפני חמישים שנה היו אומרים שאנס בעקבות הצרפתית; היום כבר אומרים צ'אנס. היום מעתיקים מהאנגלית אל הכתיב העברי גם את סירוסים ההגייה של המילים הלטיניות, ואתה קורא על פאנדמנטליסטים, ולא פונדמנטליסטים.

בעצם השימוש במילים לועזיות, כגון קונסטיטוציה או אקדמיה, אין כל רע, כל זמן שאינן משבשות ומפריעות את מהלך הלשון. העיקר הוא, כמובן, לשנות את צורת החינוך בבתי הספר, המעמידה אנשים שאין להם ידיעה ויחס נכון אל לשונם. זוהי רפורמה שאולי איננה מתפקדה של האקדמיה, אבל אי אפשר לה להתעלם מראיית הדבר הזה.

הא' פורת: את רוב הדברים שביקשתי לומר כבר אמרו קודמי בדיון הזה על נגע הלעז הפושה בעברית. אתלה אפוא בדבר אחד בלבד מדבריהם ואחזור ואומר שהעברית חולה. והשאלה היא אם המחלה הזאת חשוכת מרפא – ותסלחו לי שאני משתמש בביטוי המיושן חשוכת מרפא; בז'רגון המתקדם של הנאורים בעם אומרים היום "מחלה בלתי הפיכה", בתרגום כצורתו באנגלית (irreversible). השאלה היא אפוא אם ניזוקה העברית נזק שאין לו תקנה (בז'רגון: "נזק בלתי הפיך"), ואם נעשה מעשה ואין להשיב (בז'רגון: "אם הדבר הוא בלתי הפיך"), או שמא יש תקנה לדברים.

נראה לי שעדיין לא איחרנו מן המועד, ואפשר לתקן. מניסיוני אני יודע שיש לדברים שומעים. חשוב מאוד אפוא שלא נסתפק בהוקעת הצורה המלועזת, אלא אף נראה את דרכה של העברית. הקושי הוא שרבים מדוברי העברית הנגועה אינם יודעים זאת, וממילא אין הם יודעים שיש דרך אחרת. הנה, למשל, כנסת ישראל. ממאה ועשרים חברי הכנסת שלנו, שלושה בלבד, בנימין זאב בגין, חנן פורת ויוסי שריד, יודעים לומר עשה דין לעצמו. כל שאר מאה ושבעה-עשר חברי הכנסת אומרים על דרך האנגלית "לקח את החוק לידים", ואין הם מעלים על דעתם שאין זו עברית. לכן יש לומר להם זאת.

בפסק דין מפורסם נכתב לאמור: "אבל מעבר לזה לא עשה [פלוגין] דבר להפסקת הפעולות האלה". היום כמעט אין מי שמרגיש שהצירופים "מעבר ל...", "מעבר לזה",

"מעבר לכך" אינם אלא תרגום של beyond, beyond that, מפני שיש כאן קֶשֶׁל גמור של המערכת החיסונית של העברית. שופטים נכבדים ביותר אינם מעלים על דעתם שאפשר לומר "אבל חוץ מזה לא עשה דבר להפסיק את הפעולות האלה", או "מלבד זה לא עשה...". או "יותר מזה לא עשה..." – מה קרה לשלושת הביטויים האלה? בוודאי תתפלאו אם אומר לכם שהם נכחדים משימושה של השפה, מפני שהנגיף הזה משמיד אותם. אנחנו מוצאים סרבולים מיותרים כגון "בדבריו לא הוסיף כלום מעבר למה שנאמר", בזמן שאפשר לומר בפשטות "בדבריו לא הוסיף כלום למה שנאמר" או "על מה שנאמר". פעמים רבות הביטוי הקלוקל "מעבר לזה" בראשית המשפט משמש גם במקום ביטויים כגון יתרה מזו, זאת ועוד, ולא עוד אלא. אם תבדקו יפה את שימושי הביטוי "מעבר ל..." בדיבור ובכתיבה היום, תיווכחו שברוח של התנדבות לא ראוייה לשבח מרחיבים אצלנו את שימושיו יותר משימושיו באנגלית, וגוזרים כליה, פשוטו כמשמעו, על כמה וכמה ביטויים עבריים. גם את הצירוף למעלה מן דחקה המפלצת הזאת: "מעבר לכל השיקולים האלה עומדת השאלה המוסרית". ויש לומר: "למעלה מכל השיקולים האלה עומדת השאלה המוסרית". וזה גם מדויק יותר, כי כך מובלטת יותר המדרגה העליונה של השאלה המוסרית. לכן מוטב שנייחד את השימוש ב"מעבר" לתיאור המרחב הגאוגרפי בלבד: מעבר לנהר, מעבר להרים, מעבר לים, מעבר לקיר.

פעמים רבות יש לתלות את הרעה בהתהדרות סרק של הדוברים. בימי מלחמת המפרץ ידע פרשן נודע לספר לנו בטלוויזיה כי "את הידיעה הזאת צריך לקחת עם כפית של מלח". למי שאינו מבין, כלומר לרוב רובו של עם ישראל, נסביר שיש ביטוי אנגלי to take with a grain of salt (מילולית: לאכול או לבלוע עם גרגיר – במשמע קמצוץ – של מלח), ופירושו: לראות או לקבל בשמץ פקפוק, בקורטוב של ספק. פרשננו ביקש אפוא לומר: "את הידיעה הזאת יש לראות בשמץ פקפוק". אבל הוא בחר לומר מה שאמר, והכול על סמך הוודאות התמוהה, שמקורה בזחיות דעת עליונה, שעם ישראל כולו מבין את דבריו, ומי שאינו מבין אינו ראוי להם ממילא. למשפחה הזאת שייך גם הביטוי "שלד בארון" (A skeleton in the cupboard/closet), שדוברי אנגלית מציינים בו פְתָם שאדם או קבוצת בני־אדם מסתירים בעֶבְרָם ו"ידעני" האנגלית שלנו מנפנים בו גם בעברית, כי זה מוסיף כבוד, וגם נוח יותר מלהוגיע מעט את המוח ולמצוא ביטויים עבריים כגון פְתָם, פְסוּל, פְסוּל נסתר, פְסוּל במשפחה, שְרָץ, שְרָץ בקופה, הכול לפי העניין.

אני זוכר ימים בשירות המילואים, שהיינו יושבים בישיבת מטה הגדוד, והמג"ד היה אומר לקציניו: "יוסי, אתה מקבל עליך להכין את המטווח; יגאל, אתה מקבל עליך להכין את תרגיל היעד המבוצר" – עברית יפהפייה, על פי המקורות ("קיימו וקיבלו עליהם" במגילת אסתר; "וכולם מקבלים עליהם" בסידור התפילה). אבל היום אין אדם מקבל עליו עוד, אלא הוא "לוקח על עצמו", כמו באנגלית, וכשהוא מבקש להתהדר בעברית טובה הוא אומר "נוטל על עצמו", כאילו יש הבדל בין "לוקח" ובין "נוטל" – זה וזה אנגלית מובהקת הם בְּהֶקְשֶׁר הזה.

הא' צרפתי: תרשה לי לקרוא קריאת ביניים. אתה רוצה בסופו של דבר שאנשים יקראו הרבה עברית טובה, ויהי ראשם מלא בביטויים העבריים הנכונים. זאת הדרך. אין דרך אחרת. ואם כן איך תשכנע את האנשים לקרוא עברית?

הא' פורת: אכן שאלה קשה שאלת, ובייחוד בעידן הטלוויזיה. השאלה המוצדקת שלך, הפרופ' צרפתי, נוגעת בעניין נוקב אחר. התקנה האמתית לנגע הלעז אינה בתיקון מילים וביטויים דווקא, אלא בעיקר בהקניית היכולת לצרף פסוק עברי שלם, בהנחלת הניגון העברי הנכון של צירופים שלמים. ואף על פי כן אין אנתנו פטורים גם מן התיקונים הקטנים, ואסור לנו להירתע מלעשות משהו. בדיון היום מנו החברים לפחות חמישים ביטויים מן הסוג שאני מפרט. למה לא יצא דף למד לשונך אחד שיעסוק בביטויים האלה ויציע להם תמורה? דף כזה ירים תרומה גדולה יותר מדפים רבים של מילים חדשות. גבירותיי ורבותיי, אני אינני חוקר העברית, אני עורך, ואני יודע שהעברית חולה, נגועה, מתרופפת ומתפוררת. מעטים יודעים לכתוב עברית טובה ונקייה. מעטים בוגרי בתי הספר התיכוניים שידועים לכתוב חיבור. רוב בני הנוער שפתם היא העברית הנגועה.

הנה מקצת ה"תרגומים" ששמעתי וקראתי בכלי התקשורת ביום אחד: "בשבוע האחרון", "בשנה האחרונה" (last week, last year), במקום בשבוע שעבר, בשנה שעברה; "אפשר לטלפן מסביב לשעון" (around the clock), במקום יומם ולילה או כל שעות היממה (וכבר עמד על זה אבשלום קור בפניתו); "משחקים לידיהם של אויבינו" במקום עושים את מלאכתם (או את שליחותם) של אויבינו; "על פניו" (on the face of it) במקום לכאורה או למראית עין, הכול לפי העניין; "הם עשו את זה" (they made it) במקום הם הצליחו, או עשו חיל, או פועלם צלח בידם, הכול לפי המתבקש. במקומון ירושלמי מחדש פברואר השנה קראתי לאמור:

"...אני יודע שיש אצלנו אנשים שלוקחים את העניין הביטחוני היומיומי בצורה

קיומית, אבל לא זו הנקודה."

"אז מה הנקודה?"

"התהליך המדיני, האוטונומיה [...]"

וזה בדיוק הנקודה [...]

הרי לנו אנגלית צרופה מימין לשמאל. אף על פי שיש פה כמה פנינים, נסתפק בעניין הנקודה (point). הלוא אפשר לומר: לא זה הדבר (או העניין), לא בזה הקושי. ואסיים בחביבים ובחביבות של "שבִּשְׁבַּת", התכנית על מזג האוויר. בלי הרף אנחנו שומעים את המילה "משמעותי" בפייהם: "ירידה משמעותית", "עלייה משמעותית", "שינוי משמעותי". כאן מתורגמת בעיקר המילה האנגלית significant. אבל בדוגמה הזאת אני מבקש להדגים לא רק את סכנת הכליה לביטויים יפים כגון ירידה ניכרת, עלייה של ממש; גם סכנה אחרת יש כאן. התקבולת המדויקת הזאת המתהווה בין ביטוי אנגלי לביטוי עברי גורמת שהאנגלית מהפנטת את דוברי העברית, והם לכודים בה כארנבת באורות המכונית בלילה, ואינם מסוגלים להיחלץ ולשחרר את חשיבתם. פסוק אנגלי כגון Perhaps it was

significant that he has given his heroine his mother's name מיתרגם היום תרגום "שבוי": "אולי זה היה משמעותי שהוא [הסופר] נתן לגיבורה שלו את שמה של אמו". תארו לכם שהיינו אומרים: "אולי זה היה משמעותי שזרזיר הלך אצל עורב...". מכאן אנו למדים שאת הפסוק האנגלי הזה אפשר לתרגם כך: "אולי לא לחינם נתן לגיבורה שלו את שמה של אמו" – הרי לכם תרגום משוחרר, שהעברית נושמת בו את אוויר פסגותיה שלה. בדוגמה הזאת ביקשתי להראות איך ה"תרגומים" מבטל את עצמאותה של לשון ומאבן את כוח היוצר שבשימושה. וזו הסכנה החמורה מכול.

הא' מורג: הדיון גלש היום לתחומים רבים ושונים, הרבה מעבר לנושא המרכזי שהקדשנו לו את הישיבה. הנושא של הלעז כשהוא לעצמו נראה לי חשוב ביותר, והדברים שהושמעו כאן הציגו נקודות ראות שונות. בעניין הלשון והתרבות דעתי היא שהתרבות של האנשים – של בעלי העסקים, החנויות ובתי הקפה – התרבות היום-יומית שלהם היא תרבות עברית, אבל הם שואפים לתרבות-על לועזית. הרי הם מנהלים את עסקיהם בעברית, הם קונים בעברית ומוכרים בעברית. אבל הביטוי הלשוני של תרבות העל הזאת הוא מענייננו. לכן אני הייתי נותן לעניין השילוש חשיבות ראשונה במעלה, גם מפני שקל לטפל בו על ידי חקיקה. למעשה בחוק הלשון העברית שהגישה לכנסת אורה נמיר בשנת תשמ"א נאמר במפורש: "שלטים של מוסדות המדינה והציבור וכן של עוסקים למיניהם, וכן שלטים הכוללים פרסום למוצר, שירות או בתי עסק יכילו נוסח עברי או ערבי מלא של כל הכתוב בהם בלשון אחרת, ונוסחם העברי או הערבי ישתרע על פני מחצית השלט לפחות, בחלקו העליון של השלט".

זהו חוק שאפשר להעביר אותו, אבל לזה צריכות לקדום פעולות שכנוע רבות, פעולות הסברה, ולזה, רבותי, האקדמיה צריכה גם לפנות תקציב. גם אני אינני מאמין בתכניות גדולות של שיתוף פעולה עם האקדמיה למדעים ובהופעות ראווה בבית הנשיא. הדברים נראים לי רחוקים.

הדברים שנאמרו היום בכללותם נראים לי חשובים ביותר, ולכן אני מציע להמשיך את הדיון בישיבה הבאה של המליאה, בייחוד בשאלות המעשיות, אפשרויות הביצוע של המלחמה בלעז.

אני יודע שיש כאן עוד חברים המצטרפים לדעתי, ואני מבקש להעמיד את ההצעה הזאת להצבעה.

הא' אירמאי: ברצוני להעלות נימה קצת יותר אופטימית. אספר לכם בקיצור כיצד אנחנו פועלים בכיוון זה, ולדעתי בהצלחה. בחיפה פועלת זה כחמישים שנה הוועדה המרכזית למונחי הטכנולוגיה שהיא משותפת לאקדמיה ולטכניון. במשך תקופה זו הוצאנו כארבעים מילונים מקצועיים, ולהם רבבות אם לא מאות אלפים של משתמשים (לא כפי שטען הא' ברזידא). המהנדסים בארץ בלבד מספרם שלושים אלף, בלי לדבר על כימאים ועל אנשי מקצוע ופועלים, הנדסאים ועוד.

את המילונים האלה נהגנו פעם להדפיס בתקציב שהעמידו לנו האקדמיה והטכניון, וחילקנו אותם לעשרים ספריות בטכניון. אחת לחודש היינו מצרפים לידיעון הטכניון (המופץ בשלושת אלפים עותקים) דף של חידושים עיקריים מטעם האקדמיה.

דקן בית הספר ללימודי מוסמכים בטכניון מעביר לי באופן קבוע את שמות התזות של המגיסטרנטים והדוקטורנטים, כדי לבדוק אם העברית והאנגלית מתאימות זו לזו ואם המונחים הם לפי קביעות האקדמיה. כך הדבר בפקולטות רבות, בייחוד בוותיקות.

המונחים שנקבעו במילונים האלה שגורים כעת, וכמעט שאין מכירים מונחים אחרים.

נוסף על כך קשרנו קשרים אמיצים עם מכון התקנים הישראלי ועם צה"ל, והמצב כרגע הוא שצה"ל ומכון התקנים הישראלי לא יפרסמו מונח בטרם עבר בדיקה שלנו שהוא מתאים לקביעות האקדמיה. אתם רואים אפוא שאפשר, על ידי עבודת נמלים ממושכת ורצופה, להגיע לתוצאות חיוביות למדיי.

נוסף על זאת אנחנו משמשים מרכז מידע בתחום הטכנולוגיה והמדעים לכל הארץ, לא רק מהטכניון אלא מכל המוסדות. אנשים פרטיים, מתרגמים, עורכים ועיתונאים פונים אלינו ומבקשים מונח עברי נכון למילה לועזית שאינם מכירים אותה.

בשנים האחרונות אין לנו תקציב למילונים, וכדי להשיגו עלינו "לעשות שנור", וזאת כמובן מלאכה קשה. בכל זאת הוצאו מספר מילונים הנמכרים במחיר הנמוך מן העלות. למשל, מילון למונחי מתמטיקה אנגלי-עברי-רוסי ובו כחמשת אלפים ערכים נמכר בטכניון בשלושה עשר שקלים. אנחנו מתרגמים את מילוני האקדמיה לרוסית במידת האפשר, ומאפשרים לציבור העולים החדשים להשתמש בהם.

אלא דא עקא, שאין אנחנו מקבלים עזרה. הנהלת האקדמיה קיצצה לנו את התקנים "מטעמי חיסכון". במקום שני תקנים של האקדמיה ושני תקנים של הטכניון, קיצצו לנו השנה לתקן אחד מן האקדמיה ועל כן גם תקן אחד מן הטכניון. עם שני אנשים לא נוכל להמשיך בעבודה הזאת. בזמן האחרון נאלצתי להשיב ריקם פניהם של גופים שביקשו להכין מילונים מקצועיים (המילון למונחי הדפוס והמילון למונחי סוציולוגיה) אף שנמצא תקציב להדפסה עצמה. התחלנו להכין מילונים למבנים, לארכיטקטורה ולהנדסת מכונות, ובכל אלה נאלצנו להפסיק את העבודה ולהסתפק בהשלמת העבודות שהתחלנו בהן.

בתנאים כאלה אני חושש שגורל לשכת חיפה יהיה כגורל לשכת תל-אביב. אני עוסק בדבר הזה משנת 1935, זה חמישים ושבע שנים. הנה אנוכי היום בן שמונים שנה, ואני רואה בחרדה שמפעל חשוב ומועיל זה עומד להיפסק ולהיסגר.

הא' אמיר: אנחנו משלימים את השעה השלישית של הדיון החד-פעמי הראשוני הזה באקדמיה, שתחגוג עוד מעט ארבעים שנה לקיומה הממלכתי הרשמי. ואני חושש מאוד שזו פעם ראשונה נדון נושא כזה במליאה (אולי לפני עשרים שנה היה כבר תקדים).

רבותיי, ראשית אנחנו מכירים את הנגעים; את כל החוליים וכל הדוגמאות המבישות והפחות מבישות והנסבלות והפחות נסבלות אנחנו מכירים. זה מזכיר לי מעשה ששמעתי לפני הרבה שנים, בימי המנדט, מתחום שאיננו בית חיי. הרבעון סיני לחכמת ישראל היה יוצא בעריכתו של הרב פישמן (מיימון). בשנות הארבעים הופיע שם מחבר צעיר בשם

שלמה גורונצ'יק (לימים: הרב גורן). הוא חיבר אז חיבור להוכיח שבעצם להלכה אפשר להתיר הדלקת אורות חשמל בשבת, ולמרבה הפליאה המאמר נתקבל ונדפס בסיני. מספרים שלאחר מכן באו חכמים ורבנים אצל הרב מיימון (פישמן) ואמרו לו: "היינו יכולים להציע לך רבנים לא פחות חשובים ומלומדים שיוכיחו שאי אפשר, שאסור". ואז אמר לכם בהברה אשכנזית: "מי שאוסר יש לי; אני חיפשתי מי שמתיר".

כך גם כאן: מי שיגיד לנו שבעצם אין מה לעשות, ולא חשוב לעשות, ובעצם המצב כהווייתו רצוי – זה אנחנו שומעים כל הזמן. אנחנו מחפשים אדם שיגיד לנו שיש ויש מה לעשות. יש לנער את השמיכה הזאת ולטלטל את הארץ בעניין הזה.

כמו שאמרו כאן, זה עניין של תרבות, תרבות לשון, תרבות חיים, חינוך. לא נוכל עכשיו לכתוב תכנית לימודים חדשה ביזמתנו, לא נוכל לאלץ את הכנסת לקבל חוקים הולמים. יכול נוכל ליצור יזמות שתקנה כמו גלי הדף שוב ושוב ותבאנה לידי תוצאה.

הבאתי כאן, ואני אוהב להביא, דוגמאות מן האקולוגיה. הנה בארצות הברית יש לְרִשׁוֹת אמצעים משלה לחייב חִבְרוֹת להנהיג הליכי ייצור שיהיו נוגדים פחות את טובת הסביבה, פחות מזהמי אוויר, מזהמי נהרות וכדומה. ומלבד זה יש פעילות ציבורית עצומה שאיננה מוכתבת ואינה ניזונה על ידי הרשות.

נמצאתי למד, למשל, שיש ארגון גדול של נוער בשם (Youth Environmental) YES, כלומר נוער למען שפיות סביבתית, שפיות בענייני סביבה. ואחר כך יש גוף גדול שנקרא Eco-Crussaders, כלומר לוחמים או נושאי צלב למען הסביבה, למען האקולוגיה. והיה לנו דבר מעין זה בתחום האקולוגיה הלשונית לפני שישים שנה ומעלה; קראו לו גדוד מגני השפה. אין אנחנו יכולים עכשיו ליזום ניפוץ שמשות כמו שהיה נהוג אז, וגם אין צורך בכך. האנשים הללו לא היו כל כך יודעי חטף-פתח, הם ידעו ליידות אבנים בחלונות ראוהו ולפוצץ אספות. בזה אין לנו צורך.

אבל יש ויש לנו צורך בחוגים של נוער לומד או תנועות נוער, שלמעשה אין להן הרבה עיסוק פרט לשירות למפלגה בעת בחירות. יכול להיות שאפשר להביא לכך שתבוא עליהן השראה מתוך קשר כלשהו עם הרשות, והן תתגייסנה למין ניטור כזה, ניטור סביבתי לשוני. הנערים יוכלו "להלשין" על בעלי מפעלים ובתי עסק למיניהם לפני גורם מרכזי שייחלץ לכך; הם יוכלו גם לערוך ביקורי נימוסים במקומות כאלה, בלי ידוי אבנים, ולהגיד: רבותי, מה דעתכם להיקרא בשם עברי?

הזכרתי את ארגון הניטור הסביבתי YES. הנערים האלה הולכים אל אנשים שאינם מודעים לנזק שהם גורמים לסביבה, מעמידים אותם על כך ויוצרים לחץ ציבורי. ככה הדברים האלה פועלים. גם העניין הזה של הכנס בבית הנשיא, אם יאות לכך, אין תכליתו רק להוסיף רהב ויוקרה לכמה מן היושבים באולם הזה, ולא לקבל קצת שבחים או חידודים מן התקשורת. המטרה היא להביא לכך שתיווצר מעין קואליציה של הנחלצים למאבק הזה. אני מוכן לוותר בהקשר זה על בעלי העסקים, בעלי התאחדות התעשיינים. אליהם צריך לבוא אחר כך בדברים קונקרטיים, לשבת עם כל גורם כזה לחוד.

הרכב כזה של גורמים ממלכתיים – וממלכתיים למחצה, לשליש ולרביע – שיש להם עניין עקרוני בדבר הזה או שמן הדין שיהיה להם עניין עקרוני בזה, הוא שיכול להאציל

על היוזמה הזאת ולהפכה לדבר שהוא יותר מאשר עניין של האקדמיה הזו בלבד. לאקדמיה הזו יש בציבור מעין שם לוואי של בטלנות. יזמה שלה בלבד אנשים נוטים לבטל. אבל אם כמה בטלנים נועדים יחד, האקדמיה ללשון עם האקדמיה למדעים ועם גורמים נוספים, זה יוצר מין רושם קצת יותר אפקטיבי.

אלה בעצם הדברים. ונוסף על כך אני רוצה בכל זאת לחזור לעניין הלשכה של תל-אביב. אני באמת חושב שאם נרצה להתכונן לפעילות תכליתית סביב העניין הזה, מן הדין שיהיה מקום לפעולה משרדית מאורגנת בתל-אביב. אנחנו כואבים את כאבו של חברנו החיפני שקונן על כך שעכשיו התקן מתקצץ והוא עצמו עומד לפרוש, ומה יהיה על חיפה ועל תקנת הלשון בחיפה וההנדסה החיפנית. אני חושב שבתל-אביב קל וחומר. גם עכשיו אנשים מתלוננים על כך שהעבירו את כל הפניות והבקשות והשאלות לאקדמיה בירושלים. עד שאתה מקבל אפשרות לצלצל לירושלים ממשרדך הצבאי או האזרחי, אומרים לך לפעמים: "שמע, יש לנו ימים מסוימים ושעות מסוימות, נסה שוב". לבסוף נואשים מן הדבר הזה. אם רוצים באמת ליצור מעין התאגדות של ניטור סביבתי, בוודאי אין לעשות זאת בלי לשכת תל-אביב. בלי קשר לפעולתה של לשכת תל-אביב בעבר, חובה לפי דעתי להקים בהקדם בגוש דן מעין גרעין של משרד לפעולה סביב ענייני הלשון העברית.

אני מצטרף להצעתו של פרופ' מורג, וסבור שמתבקשת ישיבת מליאה מיוחדת נוספת לדון במכלול הזה. אחרת באמת עשינו – כדברי פרופ' בלאו בפתיחת הדיון – רק "גנרל דבטה" בנוסח של קונגרס ציוני, ואחר כך כל איש הולך לבית מלונו ומחליץ את עצמותיו והעניין נגמר בזה.

הא' רצהבי: אני מודה לכל אלה שדיברו לפניי. אכן השכלתי מדבריהם. לפנים, כשנתקלתי במילה קשה מצאתיה במילון. היום אני נתקל במילים קשות, ואין את מי לשאול ואין היכן לעיין.

האמת היא שחוג מ"אשיחה וירוח ליי" לא נוכל לשנות הרבה את המצב. מקור הרעה הוא התלישות ממקורות הלשון העברית. לפנים אפשר היה עוד לקרוא ספר בשבת, היום יש קילו וחצי עיתונים שכל אחד יושב ולומד מהם תוכן וגם לשון וסגנון. גם המחנה הדתי מתחיל להוציא לשבת ערמות של עיתונים ועלונים, וקוראים בהם במקום במדרש, במשנה ובמקרא. וגם מי שעיקר עיסוקו בספרות המקורית, בתלמוד ובמדרש, אין רואים השפעתם על לשונו או על כתיבתו.

נקודה אחת שלא נגעו בה היא הערבית שבעברית. השכיל מר אמיר לדבר על שפחה וגבירה, וכבר בימי הביניים קבלו על כך שהערבית, השפחה, גוברת על העברית, הגבירה. אבל היום המצב רע פי כמה. אז ידעו עברית וערבית והשתמשו בערבית בצורה נכונה וגם בעברית, אבל היום משתמשים בלשון ערבית משובשת. במילה אנגלית משתמשים בצורה כמות שהיא בטרנסקריפציה עברית ובמשמעות נכונה, אבל מילים בערבית משבשים. דרך משל המילה צאחב. העיתונאי ברנע מספר שהאלוף רבין ביקר במחנה וראה חגור זרק; שאל את המלווה מי זרק אותו. אמר: סאחבק. כתב העיתונאי – וברנע הוא איש

לשון: "אין אצל רבין סאחבקות ואין סאחבקים". המילה צאחבך שהיא שם עם כינוי קניין הפכה כביכול למילה עברית שאפשר לרבות אותה ולהוסיף לה כינויים. מה יאמרו בני ישמעאל על שיבוש הלשון שלהם בפינו? לא רק שאין לומדים את הלשון שלהם, אלא גם משבשים אותה, וזו באמת פגיעה בהם.

אני צריך לציין שיש בכל זאת עיתונאים בעלי ידע, שלפעמים טובעים מונחים כשרים וטובים שאפשר להנהיג אותם. דרך משל, מבוקש בשטחים שמחפשים אחריו והוא מתחבא, קראו לו ברחן. או למשל מתחלן, כלומר אדם שרוצה להיות חילוני (ואפשר לפרשו 'מעמיד פני חילוני', כמו: מתרושש, מעמיד פנים של רש - משלי יג, ז). יש גם חידושים טובים, אין להתכחש לזה.

בסופו של דבר האמת היא שרק דרך אחת יכולה להועיל, החקיקה. האקדמיה צריכה לפעול ולחקוק חוק. אני יכול לספר לכם על מפגש של ראש עיריית תל-אביב, שלמה להט, עם יקירי העיר. קם זקן אחד מאותו הדור של גדוד מגני השפה והציג שאלה לראש העיר: מה אתה עושה לצביונה העברי של העיר? והדגיש לו את השלטים. אמר לו להט: בלי חוק אני לא יכול לעשות דבר. אם הכנסת תיתן לי חוק עם 'שיניים', יחול שינוי. חילול הלשון בפומבי הוא כמו חילול שבת בפרהסיה. יש בו פגם גדול. אפשר להתיר לעסקים לשאת שם לועזי שולי, אבל שלא יהיה שם עברי כלל אלא רק שם לועזי מנקר עיניים; ואני כבר לא עומד על כך שהם מחבלים בלימוד הלשון. כשאדם מסתכל בשם עברי הוא לומד מילה עברית חדשה ולומד את הכתיב שלה. ומה ילמד משמות לועזיים?

ואחר כך יש פה בעיה של שפות לעז בעברית. מה תאמרו על בני המזרח שאינם יודעים שום שפה לועזית, והם קוראים את המילה בעיתון ולא יודעים אפילו איך להשתמש בה ואיך להשמיע אותה. בסופו של דבר התקנה היא רק חקיקה ונתנחם בזה.

הא' בלאו: חברים, נדמה לי שנאמר בישיבה הזאת כל מה שאפשר לומר. אני מציע אפוא שמי שרוצה להציע הצעה מעשית יגיש אותה, כמובן לא עכשיו, מפני שהשעה כבר מאוחרת.

הא' אמיר: הצעתי שנצביע על השאלה אם נמשיך בישיבה הבאה לדון בנושא.

הא' בלאו: אני מציע שלא להמשיך לדון בכך בישיבה נוספת, מפני שאז ייאמרו מחדש כל הדברים שנאמרו היום. אני מציע שמי שיש לו הצעה בעניין יגיש את ההצעה הזאת ואז נדון בסיכומים האלה, בהצעות האלה שהחברים יגישו.

הא' אמיר: יש שתי הצעות, ההצעה שלך וההצעה שלי. צריך להצביע.

הא' ברוידא: אני מציע שהישיבה הבאה תהיה מוקדשת למצב העברית בעיתונות. בעיית הלעז היא רק חלק מן ההיקף של הבעיה הזאת. המסקנות יוסקו אחרי שתי הישיבות האלה. אין טעם להפריד בין הדברים.

הא' בלאו: יש אפוא שתי הצעות, הצעה אחת שנשוב ונדון שוב, ואז יש סכנה ששוב לא נגיע לידי הצעות כל שהן. הצעה שנייה היא שלא נחזור על הדיון הזה, אלא מי שיש לו הצעה אופרטיבית יגיש אותה ואז נדון באותן ההצעות אשר יוגשו.

הא' בר־אשר: אני רוצה להפוך את שתי ההצעות להצעה אחת. כדי שהישיבה הבאה על הנושא הזה תהיה מועילה, כדאי שתבואנה הצעות ממשיות בכתב, והן תהיינה הבסיס לדיון. שמענו פה הצעות כאלה לפחות מארבעה מן האנשים שדיברו היום, ואני מציע שהן תוגשנה בכתב.

חלק גדול של הישיבות שלנו נושאות לפעמים אופי עקר, מכיוון שהחברים מציעים הצעות לחלל האוויר ומחכים שמישהו יעשה את העבודה. אני מבקש שההצעות תופנינה אלינו בהקדם, ואז נוכל להדפיסן ולהגישן לחברים לקראת הישיבה הבאה שתוקדש לנושא הזה; הן תשמשנה מצע לדיון ולסיכומים.

אני מכיר כמה חברים שרצו להשתתף בדיון היום ולא הספיקו. גם לי יש מה לומר על הניסיון שלנו עם הקשות ועל פניה של ההנהגה המופקדת על התרבות שלנו. אל תחשבו שישבנו בחיבוק ידיים בסוגיה הזאת ובסוגיות אחרות.

הא' ברודא: מה יהיה סדר היום של הישיבה הבאה?

הא' בלאו: סדר היום יהיה תלוי בהצעות שנקבל.

הא' בר־אשר: אני חושב שהישיבה הבאה תהיה בתוך חודשים מועטים. אני מבקש מכל החברים בעלי ההצעות להפנות אותן אליי.